

Utredning och uppkläring av dödligt våld i kriminell miljö

Brå – kunskapscentrum för rättsväsendet

Myndigheten Brå verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsbekämpning och brottsförebyggande arbete, till i första hand regeringen och myndigheter inom rättsväsendet.

Publikationen finns som pdf på www.bra.se. På begäran kan Brå ta fram ett alternativt format. Frågor om alternativa format skickas till tillgangligt@bra.se.

Vid citat eller användande av tabeller, figurer och diagram ska källan Brå anges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovspersonens tillstånd.

Författare: Jonas Öberg och Sara Merenius

urn:nbn:se:bra-1102

© Brottsförebyggande rådet 2023

Brottsförebyggande rådet, Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-527 58 400, e-post info@bra.se, www.bra.se

Utredning och uppkläring av dödligt våld i kriminell miljö

Rapport 2023:4

Förord

Mot bakgrund av de senaste årens ökning av dödligt våld i kriminell miljö har Brottsförebyggande rådet (Brå) valt att studera hur polisen utreder sådant dödligt våld. Föreliggande rapport redovisar resultaten från studien.

I rapporten ges en beskrivning av vilka utredningsåtgärder och andra åtgärder som genomförs i utredningar av dödligt våld i kriminell miljö, och analyser av vilken påverkan de har för uppklaringen. Rapporten vänder sig främst till den utredande verksamheten inom Polismyndigheten, men även till övriga aktörer inom rättsväsendet och andra med ett intresse i frågan.

Studien har genomförts av Jonas Öberg, Sara Merenius och Alexandra Skarp, samtliga verksamma vid Brå. Brå vill rikta ett stort tack till de utredare av grova våldsbrott och åklagare som ställt upp och på olika sätt bidragit till studiens genomförande.

Brå vill också tacka med. dr Joakim Sturup, kriminolog vid Polismyndigheten, och professor emeritus Jerzy Sarnecki, vid Stockholms universitet, som vetenskapligt granskat ett utkast till rapporten och lämnat värdefulla synpunkter. Det är dock Brå som i alla avseenden är ansvarig för innehållet i rapporten.

Stockholm i mars 2023

Mattias Larsson
Generaldirektör

David Shannon
Enhetschef

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	7
Resultat.....	7
Brås bedömning.....	12
Inledning.....	17
Bakgrund.....	17
Syfte.....	22
Metod och material.....	22
Omständigheter kring brotten.....	26
Icke-diskretionära faktorer.....	26
Bivariata jämförelser av uppkläringen.....	31
Jämförelser mellan polisregionerna.....	32
Det initiala arbetet på brottsplatsen.....	34
Förstahandsåtgärder.....	34
Bivariata jämförelser av uppkläringen.....	39
Jämförelser mellan polisregionerna.....	40
Utredningsorganisationen.....	42
Den särskilda utredningsorganisationen.....	42
Utredares synpunkter på Pug som arbetsmetod.....	46
Jämförelser mellan regionerna.....	47
Det fortsatta utredningsarbetet.....	50
Teknisk bevisning.....	50
Hemliga tvångsmedel.....	54
Andra utredningsåtgärder.....	55
Bivariata jämförelser av uppkläringen.....	56
Jämförelser mellan polisregionerna.....	58
Uppklarade utredningar.....	59
Misstänkta personer.....	59
Uppklarade utredningar.....	60

Jämförelser mellan polisregionerna.....	61
Regressionsanalyser för att studera olika omständigheters inverkan på uppleringen	62
Jämförelser mellan polisregionerna.....	64
Utredningsarbetet ur ett framåtblickande perspektiv	66
Brist på utbildade kompetenta utredare med erfarenhet av brottstypen.....	66
Specialiserade utredningsgrupper	69
Utökad samarbete nödvändigt.....	70
Ökad användning och uppdatering av teknik.....	73
Bättre skydd och andra motiverande åtgärder för vittnen.....	74
Referenser	76
Bilaga 1	79

Sammanfattning

Sedan 2013 har det skett en kraftig ökning av det dödliga våldet i den kriminella miljön¹ i Sverige. Denna typ av dödligt våld är betydligt svårare att utreda, och såväl svensk som utländsk forskning visar att uppkläringen av dödligt våld i den kriminella miljön är betydligt lägre än för andra typer av dödligt våld. I Sverige visar också studier att uppkläringen även minskat över tid inom kategorin kriminell miljö.

Med anledning av detta har Brå valt att studera polisens arbete med att utreda dödligt våld i kriminell miljö. Fokus i studien är att beskriva brottshandlingarnas karaktär, vilka olika utredningsåtgärder som genomförs i utredningarna, hur utredningsarbetet organiseras och om det finns utredningsåtgärder och andra faktorer som särskilt påverkar uppkläringen.

Studien består av en aktgranskning av 113 polisutredningar av dödligt våld med skjutvapen i kriminell miljö (samtliga fall från perioden 2017–2019) och intervjuer med 19 utredare och 5 åklagare som alla har erfarenhet av att utreda denna typ av dödligt våld. Ett formulär med frågor om de granskade utredningarna har också besvarats av en utredare som varit insatt i respektive utredning.

Resultat

Brotten begås ofta utomhus och drabbar främst män i storstäder

Resultaten visar att dödligt våld med skjutvapen i kriminell miljö främst är ett storstadsfenomen och att brottsplatserna är kraftigt överrepresenterade i socialt utsatta områden. Brotten sker oftast utomhus på offentliga platser i bostadsområden med flerbostadshus, under kvällar och nätter. I majoriteten av utredningarna framgår det att flera personer medverkat till brottet. Förutom fall med flera skyttar kan det röra sig om personer som kört olika fordon, hållit utkik eller haft en logistisk funktion.

I stort sett samtliga av de totalt 121 avlidna brottsoffren är män. Medianåldern är 25 år och totalt 4 personer var barn under 18 år vid

¹ Med den kriminella miljön avses den vinningsdrivna miljö där personer systematiskt begår brott för att tjäna pengar, ofta med kopplingar till narkotikahandel eller organiserad brottslighet.

brottstillfället. Fyra av tio brottsoffer bodde i ett utsatt område vid tiden för brottet. De var något yngre än brottsoffer bosatta i andra områden.

Det finns ögonvittnen i de flesta fall

I motsats till den bild som ofta ges finns det i majoriteten av utredningarna ögonvittnen som ger sig till känna för polisen och redogör för olika iakttagelser. I de flesta fall rör det sig om personer som uppger att de är obekanta med såväl brottsoffer som gärningsperson. Sambandsanalyser som gjorts inom ramen för studien visar att uppleringen påverkas positivt av att det finns ögonvittnen som uppger att de är bekanta med gärningspersonen. Sådana vittnen ger sig till känna i en knapp fjärdedel av utredningarna. Det är mindre vanligt att sådana vittnen förekommer i utredningar där brottsplatsen ligger i ett utsatt område.

Många åtgärder genomförs på brottsplatsen

Efter att polisen larmats om brotts handlingen anländer oftast den första patrullen till brottsplatsen mycket snabbt. Mediantiden är sex minuter från att ett larm inkommit till dess att polis är på plats. Förutom livräddande åtgärder spärras brottsplatsen av i väntan på kriminaltekniker och inledande förhör hålls med personer som identifieras på och i närheten av brottsplatsen. I majoriteten av utredningarna har den avlidne redan transporterats i väg till en akutmottagning när kriminalteknikerna anländer till brottsplatsen. Den initiala dokumentationen utgör då den enda beskrivningen av brottsplatsen innan räddningsinsatsen påverkat den. I sex av tio fall dokumenteras brottsplatsen och brottsoffret initialt av patruller genom stillbilder, film eller anteckningar. Sambandsanalyserna ger inget tydligt stöd för att initial dokumentation påverkar uppleringen.

En brottsplatsundersökning genomförs i samtliga studerade utredningar. Mediantiden är strax under två timmar från att första patrull är på brottsplatsen till dess att kriminalteknikerna anländer.

Brottsplatsundersökningen omfattar alltid en platsbeskrivning med fotodokumentation och en visuell genomsökning av området. Andra vanliga åtgärder är topsningar av olika biologiska spår och att man tar fimpar, snus och andra saker som påträffas i beslag för DNA-analys. Hundpatruller har deltagit i det initiala arbetet på brottsplatsen i samtliga utredningar utom en. Förutom brottsplatsundersökningar är det vanligt att kriminaltekniker gör fordonsundersökningar och platsundersökningar vid exempelvis dumpningsplatser för exempelvis flyktfordon.

I de allra flesta utredningar har dörrknackningar genomförts i området runt brottsplatsen. De initieras oftast snabbt och mediantiden är under två timmar från att första patrull är på brottsplatsen till dess att dörrknackningen påbörjas. I de få fall där dörrknackningar inte genomförts är brottsplatsen belägen i ett område utan bostäder.

Mordvapen återfinns i en tredjedel av fallen

I alla utom en utredning har spår av vapen användning säkrats. Det rör sig om hylsor, kulor och kulfragment som säkrats på brottsplatser och i olika fordon. Kulor och kulfragment hittas även i brottsoffers kroppar och i kläder och skyddsvästar som de burit. I en dryg tredjedel av utredningarna anträffas minst ett mordvapen som använts. Sambandsanalyserna ger stöd för att uppkläringen påverkas positivt av att mordvapen anträffas. Effekten förklaras dock huvudsakligen av de fall där DNA från en misstänkt säkrats på mordvapnet.

DNA säkras i de flesta utredningar. Oftast rör det sig om DNA från personer som förblir okända i utredningen och i många utredningar kan det antas att det rör sig om någon helt utomstående. Majoriteten av brottsplatserna är belägna utomhus i välbefolkade områden och exempelvis fimpar, snus och läskflaskor anträffas på de flesta brottsplatser. I en knapp femtedel av utredningarna har DNA säkrats från en misstänkt på brottsplatsen och i tio procent har DNA från en misstänkt säkrats på ett mordvapen. Sambandsanalyserna ger stöd för att uppkläringen påverkas positivt av att DNA från en misstänkt säkrats på ett mordvapen.

I knappt hälften av utredningarna har fingeravtryck säkrats. Oftast rör det sig även här om personer som förblir okända. I totalt fem utredningar har man säkrat fingeravtryck från misstänkta på brottsplatsen och i en utredning fingeravtryck från en misstänkt på ett mordvapen.

Förekomsten av kameror undersöks

Regelmässigt undersöks om det funnits övervakningskameror som kan ha fångat något väsentligt på brottsplatsen, längs förmodade flyktvägar eller på andra platser som är intressanta i utredningen. Ofta görs detta redan i den initiala fasen, i direkt anslutning till brottet. I de fall kameror givit väsentliga uppslag rör de oftast brottsoffers och/eller misstänkta rörelser innan brottet, gärningspersonens flyktväg från brottsplatsen eller att man genom film lyckats identifiera vittnen eller andra för utredningen intressanta personer.

Hemliga tvångsmedel används i de flesta utredningar

Hemlig övervakning av elektronisk kommunikation (HÖK) används i stort sett i alla utredningar. HÖK används för att ta reda på vilka mobiltelefoner som befunnit sig i ett visst område under en viss tid (genom basstationstömningar) eller med vilka andra telefoner en viss telefon har haft kontakt (genom samtalslistor från mobiltelefonoperatören). Hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation (HAK), i dagligt tal telefonavlyssning, är också vanligt, medan hemlig kameraövervakning (HKÖ) och hemlig rumsavlyssning (HRA) är betydligt ovanligare.

Många utredningsåtgärder för att identifiera vittnen

Utredningar av dödligt våld i kriminell miljö är mycket prioriterade och regelmässigt utförs det en stor mängd åtgärder i utredningarna. Flera olika typer av åtgärder förekommer, exempelvis för att identifiera personer som kan ha gjort olika väsentliga iakttagelser på brottsplatsen eller någon annan plats som är central för utredningen.

Misstänkta personer förekommer i de flesta utredningarna

I endast var tionde utredning har det aldrig förekommit någon misstänkt. I drygt fyra av tio utredningar väcks åtal mot en eller flera misstänkta för dödligt våld, alternativt medhjälp eller anstiftan till dödligt våld. Nästan lika vanligt är att någon suttit anhållen eller häktad utan att åtal väckts.

När medhjälp och anstiftan räknas med har 33 procent av de studerade utredningarna klarats upp. I nära en tredjedel av utredningarna där någon dömts har personen gripits inom 12 timmar från att första patrull kommit till brottsplatsen.

Funktioner saknas i utredningsorganisationerna

I Polisens metodstöd för utredning av grova våldsbrott (Pug) beskrivs den särskilda utredningsorganisation som bör upprättas när gärningspersonen initialt är okänd och det sannolikt kommer att krävas stora polisiära resurser för att utreda brottet. Såväl de studerade utredningarna som intervjuerna med utredare visar att utredningsorganisationerna som sätts samman till utredningarna i stort sett aldrig omfattar samtliga funktioner som beskrivs i Pug. Flera intervjuade uppger att man har den särskilda utredningsorganisationen som utgångspunkt och tillsätter de olika funktionerna efter vilka resurser som finns att tillgå. I drygt tre fjärdedelar av

de studerade utredningarna har den som besvarat Brås formulär angivit att utredningen bedrivits enligt Pug. Åtminstone nyckelfunktionerna i den särskilda utredningsorganisationen finns i majoriteten av dessa utredningar. När utredningen inte bedrivits enligt Pug är resursbrist och personalbrist de vanligaste skälen som uppges.

Sambandsanalyserna ger stöd för att uppleringen minskar ju fler förundersökningsledare som lett utredningen. Detta framstår som rimligt utifrån att färre förundersökningsledare indikerar stabilitet och kontinuitet i utredningsorganisationen. Samtidigt finns det sannolikt också en tidsfaktor som påverkar genom att ju längre en utredning är ouppklarad, desto större bör risken vara att flera förundersökningsledare varit inblandade.

Brå har också frågat om samordningen mellan utredningar där gemensamma beröringspunkter har identifierats. I tre av tio utredningar där det finns beröringspunkter med andra utredningar har någon samordning ändå inte skett.

Utredningsmaterialet i utredningar av dödligt våld i kriminell miljö tenderar att vara mycket stort och en utredning omfattar oftast flera tusen sidor. En systematik är därför viktig för att skapa en överblick av utredningen och möjlighet att driva den i rätt riktning. Utredningsmaterialet som Brå tagit del av i de studerade utredningarna har varit av ganska skiftande kvalitet. I många utredningar har utredningsmaterialet strukturerats på det sätt som beskrivs i Pug. I andra utredningar finns ingen synbar systematik i utredningsmaterialet.

Behov av utbildning och kompetensutveckling

Genomgående menar de intervjuade utredarna i studien att det behövs fler utredare som är utbildade i utredning av grova våldsbrott. De uppger att det inte sällan lånas in oerfaren personal från annan verksamhet att ingå i utredningsorganisationerna och att detta påverkar kvaliteten på utredningsarbetet. Inlånad personal är inte självgående på det sätt som krävs, utan behöver stöttning och handledning. Flera utredare efterlyser specialiserade utredningsgrupper som endast arbetar med grova våldsbrott i kriminell miljö.

Samarbete med utredningarna viktigt

I intervjuerna lyfts också att olika samarbeten är en viktig faktor för att nå framgång i utredningar av dödligt våld i kriminell miljö. Det rör sig om samarbeten med Nationellt forensiskt centrum (NFC), underrättelseverksamheten och åklagaren.

Brås bedömning

Dödligt våld i kriminell miljö innefattar en högre grad av planering och inbegriper oftare fler gärningspersoner än andra typer av dödligt våld där det är vanligare att enskilda gärningspersoner agerar oplanerat och i affekt. Gärningspersoner vid dödligt våld i kriminell miljö uppvisar också ofta en hög grad av forensisk medvetenhet och verkar generellt duktiga på att inte lämna spår efter sig. Detta innebär att det är svårare att klara upp dödligt våld i kriminell miljö, vilket forskningsgenomgången också visar är något som även gäller i andra länder.

En slutsats som kan dras av resultaten är att det i stor utsträckning är andra saker än rena polisiära åtgärder som påverkar om ett ärende klaras upp eller ej. I intervjuerna med utredare och åklagare uttrycker många att det dels krävs att gärningspersonen eller gärningspersonerna varit oaktsamma och lämnar någon form av spår efter sig, dels att polisen upptäcker sådana spår. Det kan röra sig om att en inblandad avsätter DNA någonstans på brottsplatsen, fastnar på en övervakningsfilm, bär på en mobiltelefon som kopplar upp sig mot en basstation och liknande. Till detta kommer också utmaningen i att de inblandade måste gå att identifiera för att det ska föra utredningen framåt. Ju fler inblandade personer och ju fler moment som brottshandlingen inbegriper desto större är samtidigt möjligheten att någon inblandad varit oaktsam och begått ett misstag.

Satsningar på utbildning och kompetensutveckling nödvändiga

Sammantaget ställer denna typ av dödligt våld stora krav på utredningsarbetet som måste bedrivas såväl skyndsamt som systematiskt och med stor noggrannhet om brotten ska kunna klaras upp. Brås studie visar att de särskilda utredningsorganisationerna som sätts samman i varje utredning i stort sett aldrig omfattar alla de olika funktionerna som beskrivs i Pug. Intervjuerna ger också bilden av att Polismyndigheten har en utbildningsskuld vad gäller utredning av grova våldsbrott och att det råder en stor brist på utbildade och erfarna utredare.

Brå har inom ramen för denna studie inte närmare studerat Polismyndighetens utbildningsverksamhet. Av såväl aktgranskningen som intervjuerna framstår det dock som tydligt att mer övergripande insatser på utbildning och kompetensutveckling inom området utredning av grova våldsbrott behöver genomföras om kompetensen i de särskilda utredningsorganisationerna ska kunna höjas.

Utveckla samarbetet med andra delar av polismyndigheten

Brås studie visar att samarbetet måste utvecklas, dels mellan olika utredningar, dels mellan utredningarna och olika stödfunktioner. Många fall av dödligt våld i den kriminella miljön är reaktioner på tidigare våldshändelser och i vissa fall har konflikter i miljön utvecklats till långa serier av grova våldsbrott. Samordningen mellan utredningar med gemensamma beröringspunkter behöver därför utvecklas så att de olika utredningarna kan dra större nytta av varandra genom att dela information och utredningsmaterial. Brås studie visar också att det är vanligare att samordning med andra utredningar sker när det finns en kontaktperson mot underrättelseverksamheten i utredningsorganisationen.

Samarbetet med NFC behöver också utvecklas. Många av de intervjuade utredarna vittnar om att det ofta finns en osäkerhet bland dem kring analyser och resultat. En tidigare Brå-studie (2023) har också identifierat en bristande forensisk förståelse inom utredningsverksamheten och att beställningar av forensiska undersökningar ofta har brister. En ökad dialog mellan NFC och utredningsledningen i de olika utredningarna kan minska detta problem. Ett sätt att uppnå en ökad dialog kan vara att en generalist från NFC deltar i olika ärendemöten i utredningarna.

Ett annat område som rör NFC är att de långa handläggningstiderna behöver bli kortare. De bivariata sambandsanalyserna ger inget tydligt stöd för att handläggningstiderna påverkar uppkläringen, men utredningarna är möjligen för komplexa för den typen av analyser. Handläggningstiderna bör i vart fall påverka bevisläget i utredningarna genom att en hel del digital information som kan visa sig utgöra bevisning endast sparas under begränsad tid. Ju fortare en misstänkt person blir aktuell i utredningen desto större är därför möjligheten att exempelvis samtalslistor hos mobiltelefonoperatörer eller övervakningsfilmer som kan användas för att kartlägga personens förehavanden fortfarande finns tillgängliga. Brås studie visar också att i nära en tredjedel av de fall som leder till att någon döms har den dömda personen

gripits inom 12 timmar från att första patrull anlant till brottsplatsen. I hälften av fallen har den dömda personen gripits inom tre dygn.

Utveckla det förtroendeskapande arbetet i utsatta områden

Ett tydligt resultat av Brås studie är att förekomsten av ögonvittnen som är bekanta med gärningspersonen påverkar uppkläringen. Även om polisen saknar möjlighet att påverka huruvida det finns ögonvittnen till ett brott, är det rimligt att anta att valet att träda fram och berätta om sina iakttagelser är något som polisen kan påverka. Såväl omgivningens förtroende som polisens bemötande påverkar sannolikt viljan hos personer att lämna information om iakttagelser de gjort. I vart fall när det gäller personer utanför den kriminella miljön. Brås studie visar att det är mindre vanligt med ögonvittnen som är bekanta med gärningspersonen i utredningar där brottsplatsen är belägen i ett utsatt område jämfört med i övriga landet. Studien visar också att i region Stockholm (som av storstadsregionerna har lägst andel brottsplatser i utsatta områden) är förekomsten av sådana vittnen lägre. Det skulle kunna vara så att dödligt våld i kriminell miljö i just utsatta områden och i region Stockholm är av en särskild karaktär som förklarar skillnaden. Kanske är det vanligare med ett snabbare händelseförlopp, att gärningspersoner är maskerade, inte bor i området etcetera. Det skulle också kunna bero på att i utsatta områden och i region Stockholm är viljan lägre bland ögonvittnen som är bekanta med gärningspersonen att lämna information om iakttagelser de gjort.

Enligt en Brå-studie om tystnadskulturer (Brå 2019) är de vanligaste anledningarna till att boende i utsatta områden väljer att inte lämna information om brott till rättsväsendet rädsla för hot och våld, att en anmälan inte leder till något och – särskilt bland yngre män – bristande förtroende för polisen och andra myndigheter. Brå har inte särskilt studerat polisens arbete i utsatta områden men anser att olika förtroendeskapande åtgärder skulle kunna öka viljan hos de boende att lämna information till polisen. Polismyndighetens internrevision konstaterade i en granskning av polisens arbete i utsatta områden (Polismyndigheten 2022) att lokalpolisområden som omfattar utsatta områden hade tillförts resurser under de senaste två åren, men att flertalet polisområden ändå inte löpande kunde utföra sitt övergripande uppdrag.

Utveckla rutinerna för initial dokumentation av brottsplatsen

I samtliga av de studerade utredningarna har en brottsplatsundersökning genomförts med ett oftast omfattande bildmaterial som resultat. Vid den här typen av dödligt våld, som karaktäriseras av att såväl polis som räddningspersonal snabbt är på plats efter att brottet skett, är det dock vanligt att den avlidne redan transporterats iväg till en akutmottagning när kriminaltekniker anländer till brottsplatsen. I majoriteten av de studerade utredningarna har så också skett.

Det innebär att den initiala dokumentation som de första polispatrullerna på brottsplatsen sammanställer ofta är den enda som finns av brottsplatsen innan den avlidne transporterats iväg. I fyra av tio studerade utredningar har patrullen dokumenterat brottsplatsen genom stillbilder eller film och i ytterligare två av tio utredningar genom anteckningar. I fyra av tio utredningar finns dock ingen initial dokumentation av brottsplatsen i utredningsmaterialet. Andelen utredningar där patrull dokumenterar brottsplatsen initialt är betydligt lägre i region Stockholm än i de andra polisregionerna, likaså att använda bild eller film vid dokumentationen.

I många utredningar läggs resurser senare i utredningen på att förhöra polis- och räddningspersonal som initialt befunnit sig på brottsplatsen. I vissa fall kan det vara kaotiskt på brottsplatsen och förståeligt att initial dokumentation inte prioriteras. De regionala skillnaderna antyder dock att det också rör sig om olika rutiner. Utvecklade rutiner och tydliga instruktioner kring initial dokumentation skulle sannolikt underlätta utredningsarbetet i det senare skedet och frigöra resurser som i dag läggs på att förhöra personal som initialt befann sig på brottsplatsen. Om användandet av kroppsburna kameror ökat efter den tidsperiod som de studerade utredningarna härrör från kan det dock till viss del ha avhjälpt problemet.

Utveckla möjligheterna för personer att lämna information

I en del utredningar affischerar polisen i området runt brottsplatsen och efterfrågar information från personer som gjort iakttagelser som kan vara till hjälp i utredningen. Ofta hänvisas personen till det nationella telefonnumret 114 14 för att kontakta polisen. Mot bakgrund av de stundtals mycket långa svarstiderna på 114 14 anser Brå att om det läggs resurser på affischering runt brottsplatser bör det finnas ett direktnummer som personer som gjort iakttagelser kan ringa och få svar inom rimlig tid. Brå anser också att

möjligheterna att få information vid dörrknackningsinsatser i vissa områden sannolikt skulle öka om insatsen hade tillgång till tolkar.

Ytterligare forskning nödvändig på området

Det faktum att många som dömts i de studerade utredningarna gripits tidigt i utredningen visar hur viktig tidsaspekten är i arbetet med att utreda dödligt våld i kriminell miljö. Flera intervjuade lyfter också fram vad de kallar ett offensivt arbetssätt som något som bidrar till en ökad uppkläring. Med detta menas att initialt arbeta snabbt och att använda stora personalresurser för att genomföra många utredningsåtgärder innan de inblandade hunnit göra sig av med bevisning. Central styrning och snabb informationsdelning är också centrala komponenter i det offensiva arbetssättet. Det gäller även sedan tidigare utsedda resurser som vet vilka funktioner de ska ha och erfarna åklagare som snabbt vågar fatta de olika beslut som krävs för att föra utredningsarbetet framåt.

Förutom Pug har Polismyndigheten ytterligare ett metodstöd, ILG, som är tänkt att vara ett stöd i inledningsskedet av förundersökningar rörande grova våldsbrott och terrorattentat. ILG, som står för att *identifiera, lokalisera och gripa*, bygger i stor utsträckning på det offensiva arbetssättet. De senaste utredningarna i Brås studie härrör från 2019. Metodstödet har tillkommit senare och Brå har inte närmare studerat ILG eller det offensiva arbetssättet. Det är dock påkallat att göra det i framtida studier och att då belysa arbetssättet utifrån såväl dess betydelse för utredningarna som olika rättssäkerhetsaspekter.

Brå har inte närmare studerat vilken betydelse som uppgifter från krypterade kommunikationstjänster som EncroChat, Sky ECC och Anom haft för utredningarna och uppkläringen. Skälet till detta är att även om uppgifter från krypterade kommunikationstjänster förekommer i enstaka utredningar i det studerade materialet, är sådana uppgifter inte vanliga i utredningar förrän senare än 2019. Betydelsen av uppgifter från krypterade kommunikationstjänster är ett område som ytterligare behöver beforskas.

Inledning

Brottsförebyggande rådet (Brå) studerar löpande utvecklingen av det dödliga våldet i Sverige. Efter en stadig minskning under 90- och 00-talen började det dödliga våldet öka i Sverige under 10-talet. Från som högst 1,3 fall per 100 000 invånare i början av 90-talet minskade antalet till som lägst 0,8 fall under första halvan av 10-talet. Därefter har antalet ökat till en nivå omkring 1,1 fall per 100 000 invånare (Brå 2019, Brå 2021).

Bakgrund

En tydlig ökning av brott i den kriminella miljön

Brås studier visar att dödligt våld i den kriminella miljön ökat kraftigt sedan 2013, och att det är denna ökning som inneburit trendbrottet i utvecklingen av dödligt våld generellt (Brå 2019). En särskild studie av dödligt våld i den kriminella miljön under åren 2005–2017 visar att våldet i första hand varit ett storstadsfenomen, då drygt en tredjedel av fallen härrörde från Stockholms län och en fjärdedel vardera från Västra Götaland respektive Skåne. I relation till befolkningens storlek (per 100 000 invånare) var antalet ärenden per år dock störst i Skåne följt av Stockholm och Västra Götaland (Brå 2020).

Det har även blivit vanligare att skjutvapen används, och automatvapen, som i början av undersökningsperioden knappt förekom alls, förekom i en fjärdedel av fallen i slutet av perioden. Våldet sker också i ökad utsträckning utomhus, men trots det finns det mer sällan vittnen som träder fram. Detta kan bero på dels att många av händelserna sker nattetid eller kvällstid, då färre personer rör sig ute i den offentliga miljön, dels att det i vissa utsatta områden kan finnas en tystnadskultur eller rädsla för repressalier bland människor som bevittnat händelsen. Det rör sig i stort sett uteslutande om mäns våld mot andra män, och i de få fall en kvinna fallit offer har hon inte varit det primära målet för våldet (Brå 2020).

Uppklaringen har minskat över tid

Parallellt med att det dödliga våldet har ökat i Sverige har uppkylaringen succesivt minskat. Under perioden 2014–2017 (den senaste perioden som Brå har uppgifter för) klarades 68 procent av alla fall av dödligt våld upp. Det

kan jämföras med mellan cirka 75 och 90 procent under perioden 1990–2010.

Den minskande uppkylringen hänger ihop med att dödligt våld i den kriminella miljön har ökat medan dödligt våld i nära relation och övriga familjerelaterade fall har minskat. Jämfört med andra typer av dödligt våld är nämligen uppkylringen låg i den kriminella miljön och hög i nära relation och övriga familjerelaterade fall. Under perioden 2014–2017 klarades endast en knapp fjärdedel (23 procent) av alla fall av dödligt våld i den kriminella miljön upp, jämfört med fler än nio av tio fall av dödligt våld i nära relation (94 procent) och i övriga familjen (98 procent).

En tidigare Brå-studie visar också att även inom kategorin kriminell miljö har uppkylringen minskat över tid. Mellan perioderna 2005–2012 och 2013–2017 mer än halverades uppkylringen av dödligt våld i kriminell miljö, från i genomsnitt 56 procent till i genomsnitt 25 procent (Brå 2020). Även inom denna typ av dödligt våld har det skett en karaktärsförändring, där det blivit vanligare att brottsplatsen är utomhus och skjutvapen används som våldsmetod. Det är också vanligare att det inte finns några ögonvittnen och alkohol verkar spela en mindre roll under den senare perioden. Enligt Brå-studien rör det sig om ett våld som blivit mindre spontant i den meningen att det sällan utlöses av rent situationella omständigheter eller direkt föregås av ett inledande bråk eller liknande.

Den låga uppkylringen är ett problem även i andra länder

Den jämförelsevis låga uppkylringen av dödligt våld i den kriminella miljön är inte utmärkande för just Sverige, utan är ett problem även i andra länder. I en amerikansk studie från 2021 beskrivs hur uppkylringen av gäng- och drogrelaterat skjutvapenvåld minskat över tid och att uppkylringen är oroande låg i många amerikanska städer och hade minskat åren innan studien. Allvarliga skjutningar ökade kraftigt under 2020 och i New York nästan dubblerades de mellan 2019 och 2020 (Braga 2021).

I en europeisk studie från 2018 framkommer en stor variation i uppkylring (av alla typer av dödligt våld) mellan länderna i studien (Finland, Nederländerna, Sverige och Schweiz), från 98 procent i Finland till 77 procent i Nederländerna. Motsvarande siffror var 83 procent för Sverige och 95 procent för Schweiz. Resultaten visade också att sannolikheten för uppkylring påverkades av det dödliga våldets typ och karaktär, vilket pekar

på att skillnaden i uppkläring mellan de studerade länderna kan tillskrivas vilka typer av dödligt våld som förekommer där (Liem m.fl. 2019).

Det finns också annan internationell forskning som, likt i Sverige, visar på att en minskande uppkläring över tid är kopplad till en karaktärsförändring av det dödliga våldet med en minskning av familjerelaterade fall och en ökning av fall relaterade till den kriminella miljön (Ousey och Lee 2010, Braga 2021).

Icke-diskretionära faktorer som påverkar uppkläring

Inom forskningen delar man ofta in faktorer som påverkar uppkläringen i icke-diskretionära och diskretionära faktorer. Icke-diskretionära faktorer rör brottets kontext och ligger därför utanför polisens kontroll. Exempel på sådana är relaterade till brottsoffret (kön, ålder, missbruk etc.) eller till själva brotts handlingen (brottsplats, våldsmetod, närvaro av vittnen, brottstidpunkt etc.) Diskretionära faktorer är i stället kopplade till hur polisen utreder brott och går att påverka genom exempelvis korrekta och snabba beslut, effektiva rutiner eller tillräckliga utredningsresurser (Liem m.fl. 2019).

Vad gäller icke-diskretionära faktorer har forskning visat att sannolikheten för uppkläring är högre om brottsoffer och gärningsperson har en nära relation eller är familjemedlemmar jämfört med om de inte har en sådan relation (Hawk m.fl. 2020). När det gäller dödligt våld i kriminell miljö är det dock vanligare att gärningsperson och offer inte är närmare bekanta, eller att deras relation är okänd för rättsväsendet. I dessa fall är det svårare att finna direkta kopplingar mellan inblandade och därmed svårare att identifiera en misstänkt (Armstrong m.fl. 2013). Även andra faktorer som försvårar uppkläringen är vanligare i fall som sker i kriminell miljö (Hawk m.fl. 2020). Det gäller bland annat användning av skjutvapen som minskar sannolikheten för uppkläring jämfört med andra våldsmetoder (Sturup m.fl. 2015, Armstrong m.fl. 2013). En förklaring till detta är att utan kroppskontakt mellan offer och gärningsperson lämnas färre fysiska bevis (Braga 2021, Liem m.fl. 2019).

Dödligt våld som sker utomhus har också lägre uppkläring än dödligt våld som sker inomhus (Braga 2021), och dödligt våld som sker i storstadsmiljö eller i ett utsatt område har en lägre uppkläring jämfört med dödligt våld som sker i andra typer av områden (Paré m.fl. 2007, Regoeczi och Parvis 2013). Som en förklaring till att området där brottet begåtts påverkar uppkläringen, anges att det finns en ovilja från vittnen och boende i utsatta

områden att dela information. I en studie av Braga (2021) tenderade många vittnen som förhöordes på brottsplatser för dödligt våld i kriminell miljö att utelämna nyckeldetaljer från informationen, vilket ledde till färre uppföljande förhör. Det fanns också liknande svårigheter med att få vittnen som identifierades initialt vid brottsplatsen att samarbeta med utredningen. Enligt forskningen kan oviljan att dela information bero på en rad olika faktorer, såsom bristande förtroende för polisen och rättsväsendet, normer mot att samarbeta med polisen och rädsla för repressalier (Armstrong m.fl. 2013). I de fall vittnen eller offer själva har koppling till den kriminella miljön kan det också finnas en vilja att själv skipa rättvisa och utkräva hämnd genom att ta saken i egna händer (Brunson och Wade 2019). Detta grundar sig i uppfattningar om att polisen inte kan hålla området säkert och skydda invånarna, och om rättsväsendets oförmåga att gripa, åtala och straffa misstänkta gärningspersoner.

Diskretionära faktorer som påverkar uppkläring

Ovan nämnda icke-diskretionära faktorer är alltså ärendespecifika och inte möjliga för den utredande polisverksamheten att påverka. Diskretionära faktorer som enligt forskningen har betydelse för en högre uppkläring är

- en strukturerad ledningsprocess för utredningsarbetet (Wellford m.fl. 2019)
- ett strukturerat arbetssätt med evidensbaserade metoder för utredningsarbetet (Wellford m.fl. 2019)
- checklistor för olika delar av utredningen (Wellford m.fl. 2019)
- en obligatorisk och regelbunden formell ärendegenomgång (Wellford m.fl. 2019)
- kollegors granskning av öppna ärenden, så kallad peer review (Braga m.fl. 2018)
- en kultur inom myndigheten som är öppen för nya idéer (Carter och Carter 2015).

Det lyfts också fram att enheter som utreder grova våldsbrott måste vara tillräckligt bemannade, att utredare måste ha tillräcklig utbildning och erfarenhet och att utredningarna måste ha tillräckliga resurser för arbetet (Carter och Carter 2015). Förutom utredare är det viktigt att personal i yttre tjänst (*first-responders*) har tillräcklig utbildning, och att det finns ett bra samarbete och regelbundet informationsutbyte mellan utredningsenheter och polis i yttre tjänst (Wellford m.fl. 2019). Enligt Carter och Carter (2015) har

det även betydelse att personal i yttre tjänst har förtroendet att utföra arbetsuppgifter av utredande karaktär och att de blir sedda som medarbetare i utredningen. En annan studie menar att rollen för utredare av grova våldsbrott över tid har förändrats till att bli mer av en informationsförvaltare och ledare som (i myndigheter med högre uppklaringsnivåer) samarbetar med en mångfald av personer på olika nivåer. Detta kräver ett större omfång av förmågor (Carter och Carter 2015). Ett starkt stöd från underrättelse (analyser), brottsanalyser och digitalt stöd är också av betydelse för utredningarna (Wellford m.fl. 2019).

Andra omständigheter som anses öka sannolikheten för uppkläring är att polisen lyckas få vittnen att samarbeta och att ett större antal poliser åker till brottsplatsen, i synnerhet utredare och utredningsledaren (Wellford m.fl. 2019). Det är också viktigt med ett effektivt vittnesskyddsprogram, en stark närvaro av områdespoliser, ett starkt områdessamarbete och ett bra samarbete mellan polis och andra myndigheter (Carter och Carter, 2015, Wellford m.fl. 2019).

En studie av Braga (2021) fann att skjutvapenvåld med dödlig utgång och icke dödlig utgång har en liknande karaktär och att när ytterligare utredningsresurser används för att lösa även de icke-dödliga skjutningarna lyckas polisen förbättra relationen till nyckelvittnen och ökar också mängden insamlade och analyserade forensiska spår. Att även prioritera icke-dödliga skjutningar kan, tillsammans med andra åtgärder², förebygga efterföljande vågor av skjutvapenvåld (Braga, 2021).

Sammanfattningsvis visar genomgången att dödligt våld i kriminell miljö i sig är svårare att utreda än andra typer av dödligt våld. Den visar dock också att det finns utredningsmässiga faktorer som polisen kan påverka för att öka uppkläringen. De studier som redovisas är dock inte baserade på svenska förhållanden. Det är därför intressant att närmare studera hur svensk polis arbetar med att utreda dödligt våld i kriminell miljö och om det finns faktorer som bidrar till en ökad uppkläring.

² Enligt Braga bör polisen, utöver att stärka utredning av skjutningar, använda sig av en blandning av evidensbaserade strategier som riktar sig mot att kyla ned så kallade hotspots för våldsbrott, och införa program där rättsväsendet, socialtjänsten och civilsamhället arbetar tillsammans för att avskräcka från och dämpa pågående dispyter mellan gatugången.

Syfte

Syftet med föreliggande studie är att beskriva hur polisen i Sverige arbetar med att utreda dödligt våld i kriminell miljö och studera vad som kan påverka uppklaringen. Studien har ett fokus på såväl förstahandsåtgärder, vilka sker direkt på brottsplatsen i anslutning till brottet, som senare utredningsåtgärder, vilka sker inom ramen för förundersökningen.

Även organisatoriska faktorer inom polisen studeras, liksom icke-diskretionära faktorer som kan underlätta respektive försvåra utredningsarbetet. I studien görs också jämförelser mellan olika polisregioner för att belysa eventuella skillnader i såväl vilka utredningsåtgärder som vidtas, som andra faktorer som påverkar möjligheterna till uppklaring.

Studiens frågeställningar:

1. Vilka åtgärder genomförs på brottsplatser för att säkra bevisning och eftersöka gärningspersoner?
2. Hur organiseras det vidare utredningsarbetet och vilka utredningsåtgärder genomförs inom ramen för den fortsatta förundersökningen?
3. Finns det regionala likheter och skillnader och/eller regionsspecifika förutsättningar för utredningsarbetet?
4. Finns det faktorer som är specifika för brotten eller utredningsåtgärder som särskilt bidrar till uppklaringen?
5. Vad anser poliser och åklagare behövs för att utveckla förmågan att utreda dödligt våld i kriminell miljö?

Metod och material

Studiens material utgörs av dels en aktgranskning av förundersökningar rörande dödligt våld i kriminell miljö, dels intervjuer med poliser och åklagare som har erfarenhet av att arbeta med sådana utredningar.

Aktgranskning av utredningar

Aktgranskningen ger en bild av vilka åtgärder som vidtas i utredningarna, och möjliggör en jämförelse av uppklarade och ouppklarade ärenden för att undersöka om någon särskild utredningsåtgärd bidragit till uppklaringen.

Granskningen avser samtliga fall av dödligt våld med skjutvapen³ från 2017–2019 som Polismyndigheten bedömt härrör från den kriminella miljön. För dessa ärenden har Brå begärt ut det fullständiga förundersökningsmaterialet från Polismyndigheten⁴, och därefter läst och analyserat materialet. Totalt ingår 113 utredningar i analyserna.

Utgångspunkten för aktgranskningen har varit *Polisens metodstöd för utredning av grova våldsbrott (Pug)*, ett metodstöd för utredning av bland annat dödligt våld som beskriver alla åtgärder som ska genomföras i en utredning.⁵ I Pug finns också anvisningar om hur en utredningsorganisation bör vara uppbyggd och vilka olika befattningar och kompetenser den bör omfatta. Utifrån vad som beskrivs i Pug har olika uppgifter om utredningsåtgärder kodats i varje ärende.

Formulär till utredare i varje utredning

Utredningsmaterialet som Brå fått från Polismyndigheten har varit av varierande omfattning och kvalitet och en del uppgifter har inte gått att läsa sig till i materialet. Av denna anledning har aktgranskningen kompletterats med ett frågeformulär som skickats ut och besvarats av en utredare som varit insatt i respektive ärende. Förutom frågor om olika uppgifter i utredningarna omfattar formuläret även ett antal frågor om utredningen av mer värderande karaktär, exempelvis om olika utredningsåtgärder givit väsentliga uppslag till utredningen. Formuläret har också omfattat frågor om vilka funktioner som ingått i respektive utredningsorganisation då detta inte gått att utläsa av utredningsmaterialet. Ett ifyllt formulär har inkommit i 96 av de 113 studerade utredningarna (85 procent).

Endast det som dokumenterats ingår

En uppenbar felkälla i aktgranskningar är att endast sådana åtgärder som dokumenterats ingår. Det kan också vara svårt att värdera kvalitet och omfattning på åtgärder utifrån dokumentationen. Detta gäller dock inte endast för föreliggande studie utan utgör en felkälla generellt inom all forskning där man genom aktgranskning i efterhand studerar en verksamhet.

³ I två fall har sprängmedel använts som våldsmetod, snarare än skjutvapen.

⁴ Förutom förundersökningsmaterial och den så kallade "slasken", som innehåller dokument som inte är tänkta att ingå i det slutliga förundersökningsprotokollet, omfattade begäran även övrigt arbetsmaterial i form av loggar, anteckningar, PM och andra dokument.

⁵ Pug håller för närvarande på att revideras. Den version som använts i föreliggande rapport är version 4 från september 2017.

Sambandsanalyser för att studera vad som påverkar uppkläringen

Inom ramen för aktgranskningen har logistiska regressionsanalyser gjorts för att studera i vilken utsträckning olika polisiära åtgärder och andra faktorer påverkar uppkläringen. Ett sjuttio-tal olika variabler har ingått i analyserna (se tabell 17 i bilaga 1). Det rör sig om variabler såsom olika karaktäristika för brottsplatsen, hur snabbt det initiala arbetet på brottsplatsen bedrivs och vilka olika åtgärder som genomförs där. Det rör sig även om vilka olika forensiska spår som finns i utredningen, förekomst av vittnen, vilka hemliga tvångsmedel som använts, vilka funktioner som funnits i de olika utredningsorganisationerna och liknande. Även vilka olika funktioner i utredningsorganisationen som funnits har ingått i analyserna. Av det sjuttio-tal variabler som undersökts är det endast fyra som visat sig ge en oberoende effekt på uppkläringen, när det kontrollerats för effekten av samtliga andra variabler i analysen. Bivariata analyser visar att flera faktorer är svagt korrelerade med uppkläringen, vilket tyder på att de har någon slags effekt, även om den inte kvarstår när det kontrollerats för den varians som de delar med andra variabler. Korrelationerna från de bivariata analyserna redovisas i bilaga 1. Resultatet från regressionsanalyserna redovisas löpande i beskrivningarna av olika utredningsåtgärder i de nästkommande kapitlen.

Intervjuer med utredare och åklagare

Förutom aktgranskningen har intervjuer gjorts med utredare och åklagare som har erfarenhet av utredningar av dödligt våld i kriminell miljö. Syftet med intervjuerna har varit att få en bredare bild av utredningsarbetet och dess svårigheter. Det handlar dels om organisatoriska aspekter av utredningsarbetet, dels regionala skillnader i arbetet. Intervjuerna har även behandlat olika problem som kan uppstå i samband med utredningsarbetets olika faser, intervjupersonernas uppfattningar om utredningsåtgärdernas effektivitet samt frågor om vad som behöver förändras för att fler ärenden ska klaras upp. Totalt har nittion utredare och fem åklagare intervjuats (varav fjorton män och tio kvinnor). Urvalet av utredare har gjorts strategiskt utifrån arbetsort och erfarenhet av att utreda dödligt våld i kriminell miljö. Eftersom sådan brottslighet är vanligast i storstäderna har fyra utredare från polisregion Stockholm, respektive Väst och Syd intervjuats. I resterande polisregioner har två utredare från olika polisområden intervjuats, förutom en region där endast en utredare intervjuats. Urvalet av åklagarna har gjorts genom ett sådant förfarande där åklagarkammare som bedömdes ha erfarenhet av att leda förundersökningar om dödligt våld i kriminell miljö kontaktades. De allra flesta intervjupersoner har medellång erfarenhet (5–10

år) eller lång erfarenhet (>10 år) av utredning och utredningsledning. Intervjuerna genomfördes via telefonsamtal. Samtliga intervjuer var semistrukturerade och spelades in efter att intervjupersonerna samtyckt till det. Både när det gäller åklagarintervjuerna och utredarintervjuerna användes den första intervjun för att testa och justera intervjuguiden. En person vid Nationellt forensiskt centrum (NFC) har också intervjuats inom ramen för studien. Intervjupersonen valdes ut av NFC efter att Brå skickat en förfrågan.

Uppklaring som begrepp i studien

Att ett ärende är uppklarat innebär vanligtvis att minst en gärningsperson dömts för det dödliga våldet. I de fall gärningspersonen avlidit, avvikit utomlands eller är under 15 år kommer en rättsprocess inte till stånd, men brottet räknas ändå som uppklarat. Denna definition används även i internationell forskning (Granath och Sturup 2018, Regoeczi m.fl. 2008). I föreliggande studie ingår även utredningar där minst en person dömts för medhjälp eller anstiftan som uppklarade, och minst en person har dömts i 32 utredningar. I ytterligare tre utredningar har en misstänkt avlidit och i två utredningar har en misstänkt avvikit utomlands. Bland de 32 utredningar där minst en person dömts har det i 26 utredningar rört sig om dödligt våld, i fem utredningar om medhjälp och i en utredning om anstiftan. I utredningarna är det vanligt att flera misstänks. Att en utredning är uppklarad genom att någon dömts innebär alltså inte att alla inblandade i respektive fall av dödligt våld har lagförts för brottet.

Avgränsningar

Brå har valt att avgränsa studien till att beskriva polisens arbete med att utreda den här typen av dödligt våld. Det innebär att studien inte omfattar att beskriva arbetet i domstolarna. Polismyndigheten har gjort en egen undersökning där domar studerats i syfte att förbättra utredningsarbetet och öka uppklaringen (Polismyndigheten 2022).

Omständigheter kring brotten

Som beskrevs i föregående kapitel kan faktorer som påverkar uppklaringen delas in i icke-diskretionära och diskretionära faktorer. För att få en närmare bild av brottshandlingarna i de studerade utredningarna beskrivs de i detta kapitel utifrån grundläggande icke-diskretionära omständigheter (det vill säga sådana som ligger utanför utredarnas kontroll) som till exempel tid och plats där brottet skett, brottsoffrets kön och ålder, typer av skjutvapen och huruvida det funnits vittnen till brottet eller inte.

Icke-diskretionära faktorer

Främst ett storstadsfenomen och kraftig överrepresentation i socialt utsatta områden

Dödligt våld, i synnerhet i kriminell miljö, är i stor utsträckning ett storstadsfenomen (Brå 2019, Brå 2020). Det syns även i föreliggande studie där fyra av tio (40 procent) utredningar härrör från Stor-Stockholm, en knapp fjärdedel (24 procent) från Stor-Malmö och 12 procent från Stor-Göteborg.⁶ Resterande 24 procent av utredningarna är spridda över resten av landet.

En indelning av brottsplatserna efter om de ligger i områden som Polismyndigheten klassat som utsatta områden⁷ visar att nära fyra av tio brottsplatser (39 procent) ligger i ett sådant område.

⁶ SCB:s indelning Stor-Göteborg utgörs av Göteborgsregionens 13 kommuner. Stor-Stockholm omfattar alla kommuner i Stockholms län och Stor-Malmö består enligt SCB:s definition av Malmö, Lund, Trelleborg, Burlöv, Kävlinge, Lomma, Staffanstorps, Svedala, Vellinge, Eslöv, Höör och Skurup.

⁷ Samtliga tre kategorier i Polismyndighetens indelning ingår, det vill säga "utsatta områden", "riskområden" och "särskilt utsatta områden". Ett utsatt område är enligt Polisens definition ett geografiskt avgränsat område som karakteriseras av en låg socioekonomisk status och där de kriminella har en inverkan på lokalsamhället genom till exempel påtryckningar, våldshandlingar, öppen narkotikahandel och ett utåtagerande missnöje gentemot samhället. Riskområden är sådana som inte fullt lever upp till alla krav på ett utsatt område, men som riskerar att bli ett sådant utan åtgärder från samhällets sida. I särskilt utsatta områden finns, utöver vad som redan nämnts, en allmän obenägenhet att delta i rättsprocesser, svårigheter för polisen att fullfölja sitt uppdrag på olika sätt, parallella samhällsstrukturer, extremism, samhällsfarlig fundamentalism och en hög koncentration av kriminella.

Tabell 1. Brottplatser i utsatta områden respektive övriga landet. Antal, andel och årligt genomsnittligt antal per 100 000 män i befolkningen.

	Antal	Andel	Per 100 000 män i befolkningen 2017
Utsatta områden	44	39	15,2
Övriga landet	69	61	1,3
Totalt	113	100	2,1

Mot bakgrund av att de utsatta områdena är små och att knappt sex procent av landets befolkning bor där, är det en kraftig överrepresentation av brottplatser i dessa områden. Relaterat till antalet män i befolkningen sker det i utsatta områden nära 12 gånger fler fall av dödligt våld i kriminell miljö jämfört med övriga landet.

De regressionsanalyser som gjorts inom ramen för studien ger inget stöd för att uppkläringen skulle påverkas av huruvida brottplatsen ligger i ett utsatt område eller inte. Förutom Polismyndighetens indelning av utsatta områden har även en rikstäckande områdesindelning som tagits fram av Delegationen mot segregation (Delmos) och Statistiska centralbyrån (SCB)⁸ använts i analyserna. Inte heller den indelningen ger utslag i regressionsanalyserna.

Brotten sker oftast utomhus

I mer än åtta av tio fall (82 procent) är brottplatsen belägen utomhus. Den vanligaste brottplatsen är gång- och cykelvägar, gator, trottoarer och parkeringsplatser i bostadsområden med flerbostadshus. Andra exempel är torg/promenadstråk, i anslutning till handelsplatser/köpcentrum och liknande. I 18 procent av utredningarna har brottsoffret befunnit sig i en bil vid brottstillfället. Vanligast är då att bilen är parkerad utomhus i ett område med flerbostadshus.

Många av de mer offentliga platserna utomhus är platser där det i vart fall under dagtid rör sig mycket folk. I ett tiotal fall är brottplatsen en mer avsides plats. Exempel på sådana är skogs- och friluftsområden samt lite avlägset belägna idrottsplatser och badplatser.

⁸ <https://delmos.se/om-segregation/arbete-mot-segregation/omradestyper/>

I 18 procent av utredningarna är brottsplatsen i stället belägen inomhus. I drygt hälften av dessa fall utgörs den av en bostad, och i resterande fall kan det röra sig om en restaurang, ett garage, källaren i ett flerbostadshus och liknande.

I samtliga fall utom tre har kroppen efter den döde anträffats på brottsplatsen. I de tre fallen där kroppen flyttats efter brottet utgörs brottsplatsen av någons bostad. I dessa fall framstår brotten som mycket oplanerade, och alkohol- och/eller narkotikabrusning verkar ha spelat en avgörande roll för händelseutvecklingen.

De flesta brott sker på kvällar och nätter

Att brotten oftast skett utomhus i urbana miljöer där många människor bor innebär att det i de allra flesta fallen går att fastställa en brottstidpunkt, eftersom det vanligaste är att någon hört skottlossningen. Endast i en handfull fall är brottstidpunkten okänd. I fyra av fem fall sker våldet på kvällstid (57 procent) eller nattetid (22 procent). Det är mindre vanligt att våldet sker på eftermiddagar (15 procent) eller förmiddagar (6 procent).⁹

Enhandsvapen vanligast

Det vanligaste i de studerade utredningarna är att en pistol, revolver eller något annat enhandsvapen har använts vid brottet. Det sker i två tredjedelar av fallen (66 procent). I nära tre av tio fall (29 procent) har automatvapen¹⁰ använts och i fyra procent gevär, studsare eller annat tvåhandsvapen. I 12 procent av fallen har skjutvapen av okänd eller ej närmare specificerad typ använts.¹¹

Ögonvittnen i majoriteten av utredningarna

Huruvida det finns ögonvittnen till en brottshändelse eller inte går det aldrig att vara säker på, då det krävs att personen ger sig till känna för polisen.

Även om de flesta brotten sker på kvällar och nätter förekommer det att ögonvittnen ger sig till känna för polisen i tre av fyra utredningar

⁹ Förmiddag 06:00–11:59, eftermiddag 12:00–17:59, kvällstid 18:00–23:59 och nattetid 00:00–05:59.

¹⁰ Såväl enhandsvapen som tvåhandsvapen kan vara automatvapen. I de fall det framgår av undersökningsmaterialet att ett vapen som kan avlossa flera skott i följd så länge avtryckaren hålls intryckt har använts, har det kodats som automatvapen.

¹¹ Olika typer av skjutvapen förekommer vid samma brottshändelse i flera fall, varför procentandelarna överstiger 100 procent.

(75 procent). Oftast rör det sig om ögonvittnen som uppger att de är obekanta med såväl brottsoffer som gärningsperson (57 procent). I en fjärdedel (25 procent) av utredningarna finns det vittnen som uppger att de är bekanta med brottsoffret, och i en dryg femtedel av utredningarna (21 procent) finns det vittnen som uppger att de är bekanta med såväl brottsoffer som gärningsperson. Betydligt ovanligare är det att ögonvittnen som uppger att de endast är bekanta med gärningspersonen (6 procent) ger sig till känna. Räknar man utredningar där det förekommer ögonvittnen som i vart fall är bekanta med gärningspersonen (det vill säga gärningsperson eller brottsoffer och gärningsperson) uppgår de till 23 procent av alla utredningar.

Tabell 2. Studerade utredningar uppdelade efter förekomsten av olika typer av vittnen. Andel i procent av totalt antal utredningar.

	Andel
Ögonvittnen obekanta med såväl brottsoffer som gärningsperson finns	57
Ögonvittnen bekanta med endast brottsoffer finns	25
Ögonvittnen bekanta med såväl brottsoffer som gärningsperson finns	21
Ögonvittnen bekanta med endast gärningsperson finns	6
Något ögonvittne finns	75
Inget ögonvittne finns	25

Det är något vanligare att ögonvittnen finns i utredningar där brottsplatsen ligger i ett utsatt område (79 procent) än i övriga landet (73 procent). Det är dock vanligare att ögonvittnen är bekanta med såväl brottsoffer som gärningsperson i övriga landet (26 procent) än i socialt utsatta områden (9 procent), medan det är vanligare att ögonvittnen är obekanta med såväl brottsoffer som gärningsperson i socialt utsatta områden (67 procent) jämfört med övriga landet (52 procent). Det är också mindre vanligt att det finns ögonvittnen i de fall brottshändelsen äger rum nattetid än vid andra tider på dygnet.

Inte helt oväntat ger regressionsanalyserna ett tydligt stöd för att uppkläringen påverkas positivt av att det finns ögonvittnen som är bekanta med gärningspersonen.¹² Detta resultat är rimligt då sådana vittnen innebär att en misstänkt gärningsperson identifieras tidigt i utredningen.

¹² Resultaten från regressionsanalyserna redovisas i sin helhet i tabell 16, s. 65.

Brottsoffren är i stort sett uteslutande män

I de studerade utredningarna förekommer totalt 121 avlidna brottsoffer. I stort sett samtliga är män eller pojkar. Medianåldern är 25 år och totalt fyra personer var barn under 18 år vid brottstillfället. Fyra av tio brottsoffer bodde i ett utsatt område enligt Polismyndighetens definition vid tiden för brottet. De var något yngre (medianålder 24 år) än brottsoffer bosatta i andra områden (medianålder 26 år).

Oftast planerade brott med flera inblandade

I minst tre fjärdedelar av utredningarna framgår att flera personer medverkat till brottet. I resterande utredningar är det oftare oklart hur många som medverkat, än att det framgår att det rör sig om en enskild gärningsperson. Förutom fall där det funnits flera skyttar kan medverkan exempelvis röra sig om att personer kört skytten till och från brottsplatsen, hållit utkik eller agerat som så kallade ”goare” vars uppgift är att lura brottsoffret till den förutbestämda plats där brottet äger rum. Det förekommer också att personer hjälpt till med att skaffa fram vapen, flyktfordon och annan utrustning, tillhandahållit lägenheter, hyrt hotellrum och liknande. Det finns även utredningar där det tydligt finns en anstiftare bakom brottet, som sedan inte deltagit aktivt i själva brottshändelsen.

Detta visar på en förhållandevis hög grad av planering, i synnerhet om man jämför med andra typer av dödligt våld som ofta är mer reaktiva till sin natur och oftare utlöses av rent situationella omständigheter.

Ett fiktivt exempel på hur det kan gå till i de mer avancerade brottsuppläggen är att två kriminella nätverk ligger i konflikt med varandra sedan tidigare. Konflikten kan ha sin upprinnelse i allt från att ett narkotikaparti har kommit på avvägar, till något så triviale som en personlig konflikt mellan ett par tongivande personer i miljön. En företrädare för det ena nätverket anlitar en utomstående för att döda en tongivande person i det andra nätverket. Den anlitate rekryterar i sin tur ytterligare personer för att delta i förberedelserna och utförandet av brottet. Förutom planeringen kan det röra sig om att skaffa fram lämpliga skjutvapen och ammunition, olika fordon som ska användas vid brottet, stulna nummerplåtar, mobiltelefoner och SIM-kort, lägenheter eller hotellrum och liknande. Det kan också röra sig om att rekognoscera olika platser och kartlägga det tilltänkta offrets vanor och rörelsemönster. Ofta används en person som brottsoffret känner och litar på för att lura denne att komma till en särskild plats vid en särskild tidpunkt. På

platsen överraskas sedan personen av en eller flera skyttar som öppnar eld. De kan befinna sig på platsen sedan tidigare eller dyka upp vid rätt tidpunkt på en moped, en bil eller till fots. Själva våldshändelsen är ofta över på några sekunder, varefter skytten eller skyttarna snabbt lämnar platsen enligt den i förväg uppgjorda brottsplanen. På en sedan tidigare bestämd plats byter man fordon, och för att säkerställa att inte några forensiska spår efterlämnas bränns fordonet som lämnas kvar. Andra personer än skyttarna har till uppgift att bränna fordon, ta hand om skjutvapen och liknande, medan skyttarna så snabbt som möjligt försöker ta sig till ett förutbestämt gömställe för att ligga lågt.

Ovanstående exempel utgör ett avancerat brottsupplägg och långt ifrån alla brotts handlingar i de studerade utredningarna är så välplanerade. Flera av de utredare som intervjuats inom ramen för studien beskriver dock att gärningspersoner vid dödligt våld i kriminell miljö så gott som alltid uppvisar en forensisk medvetenhet och vidtar olika kriminaltekniskt försvårande åtgärder.

Bivariata jämförelser av uppkläringen

I tabell 3 redovisas icke-diskretionära faktorer efter andelen uppklarade utredningar. Det är värt att notera att antalet utredningar är litet i vissa jämförelser, varför resultaten bör betraktas med viss försiktighet.

Genomgående visar jämförelsen en förväntad relation mellan de olika icke-diskretionära faktorerna och uppkläring. Uppkläringen är lägre när brottsplatsen ligger i ett storstadsområde och när brottsplatsen ligger i ett utsatt område. Uppkläringen är högre när brottsplatsen är belägen inomhus och lägre när brottet skett på kvällar och nätter jämfört med när brottet skett på eftermiddagar. I endast sex utredningar har brottet skett på förmiddagar, varför det inte går att dra några slutsatser av att inget sådant brott klarats upp. Uppkläringen är också lägre i utredningar där automatvapen använts och mycket högre i utredningar där det finns ögonvittnen som är bekanta med gärningspersonen.

Tabell 3. Andel uppklarade utredningar efter olika icke-diskretionära faktorer i utredningarna.

	Andel uppklarade utredningar i procent
Brottsplatsen i ett storstadsområde (n=86)	30
Brottsplatsen inte i ett storstadsområde (n=27)	41
Brottsplatsen i utsatt område (n=44)	30
Brottsplatsen inte i utsatt område (n=69)	35
Brottsplatsen utomhus (n=92)	30
Brottsplatsen inomhus (n=21)	43
Brottstidpunkten förmiddag (n=6)	0
Brottstidpunkten eftermiddag (n=17)	53
Brottstidpunkten kväll (n=64)	31
Brottstidpunkten natt (n=24)	29
Automatvapen användes (n=33)	27
Automatvapen användes inte (n=80)	35
Ögonvittnen bekanta med gärningspersonen finns (n=22)	55
Ögonvittnen bekanta med gärningspersonen finns inte (n=74)	27

Sannolikheten att ett fall av dödligt våld i kriminell miljö ska klaras upp är alltså högre om det sker utanför storstäderna, inomhus under dagtid, med ett enhandsvapen och där någon bekant till gärningspersonen bevittnar händelsen. En mer kvalitativ reflektion utifrån genomgången av utredningarna är att sådana ärenden i mindre utsträckning omfattar de mer avancerade brottsupplägg med flera inblandade som beskrivits tidigare.

I kapitlet om uppklarade utredningar redovisas de multivariata analyser som gjorts av vilka faktorer som påverkar uppklaringen när effekterna av andra faktorer konstanthålls.

Jämförelser mellan polisregionerna

Om olika icke-diskretionära faktorer skiljer sig mellan de olika polisregionerna innebär det att regionerna har delvis olika grundläggande förutsättningar för uppklaringen. I tabell 4 redovisas de olika faktorerna som beskrivits i den tidigare genomgången, uppdelat efter de tre storstadsregionerna Stockholm, Väst och Syd, samt övriga regioner tillsammans. Det är värt att även här notera att uppdelat på regioner blir antalet studerade utredningar litet, i synnerhet i region Väst och kategorin övriga regioner.

Tabell 4. Olika icke-diskretionära faktorerers förekomst i utredningarna i de olika regionerna. Andel i procent av totalt antal i respektive region.

	Region STHLM (n=45)	Region VÄST (n=18)	Region SYD (n=33)	Storstad Totalt (n=113)	Övriga regioner (n= 17)
Brottsplatsen i ett storstadsområde	100	78	82	90	0
Brottsplatsen i ett utsatt område	36	50	52	44	12
Brottsplatsen utomhus	71	83	91	80	88
Brottstidpunkten förmiddag	4	6	9	6	0
Brottstidpunkten eftermiddag	18	6	21	17	6
Brottstidpunkten kväll	51	61	58	55	65
Brottstidpunkten natt	27	28	12	22	29
Medianålder för brottsoffer	25	25	24	24,5	28
Automatvapen användes	31	39	27	31	18
Ögonvittnen bekanta med gärningspersonen	15	27	30	23	25

Störst andel brottsplatser i utsatta områden har region Väst och Syd, medan andelen är något lägre i region Stockholm, där också andelen brottsplatser utomhus är lägre. Brottsoffren har en något högre medianålder utanför storstadsregionerna och automatvapen används också i lägre utsträckning där. Den mest intressanta skillnaden i tabellen är att andelen utredningar där det finns ögonvittnen som är bekanta med gärningspersonen är betydligt lägre i region Stockholm jämfört med övriga regioner. När sådana vittnen förekommer i en utredning ökar sannolikheten för uppläring tydligt.

Det initiala arbetet på brottsplatsen

I detta kapitel riktas fokus på polisens åtgärder i den initiala fasen när brottet kommer till polisens kännedom. Utifrån de studerade utredningarna agerar polisen ungefär på samma sätt när ett larm inkommer. I det första läget åker uniformerad personal till platsen. De genomför livräddande åtgärder, inleder jakt på gärningspersoner, spärrar av brottsplatsen och tar kontakt med vittnen och andra som kan tänkas bidra med information. Därefter anländer kriminaltekniker för att dokumentera brottsplatsen, ta bilder och söka efter spår. Utredningsmässigt finns ofta (men inte alltid) någon form av beredskap för att hantera fall av dödligt våld innan utredningen hamnar hos en ordinarie utredningsgrupp.

Förstahandsåtgärder

Första patrull är oftast på plats mycket snabbt

Det faktum att någon oftast hört skottlossningen innebär att polisen får kännedom om brottet mycket snabbt. Mediantiden från brottstidpunkten till tidpunkten när polisen larmas är två minuter. I majoriteten av fallen är det boende i området som larmar polisen via larmnumret 112. I en handfull fall tar det mer än en timme från att brottet äger rum till dess att polisen larmas, som mest några dagar. I dessa fall har våldet skett på en mer avsides plats och upptäcks därför först senare.

Eftersom grova våldsbrott och pågående skjutningar prioriteras i den polisiära utryckningsverksamheten, speglas detta också i responstiderna i de studerade utredningarna. Mediantiden från att larmet inkommit till dess att första patrull på brottsplatsen är 6 minuter. I de få fall där det tar mer än 15 minuter beror det på att avståndet till brottsplatsen innebär en längre framkörningstid, eller att platsangivelsen från den som larmar är så pass diffus att de utlarmade patrullerna måste leta efter brottsplatsen.

Livräddande åtgärder görs alltid först

Enligt Pug ska en människa betraktas som levande om inte säkra dödstecken finns, och räddande och hjälpande åtgärder har företräde framför allt annat. När första patrull anländer till brottsplatsen vidtas inledningsvis oftast livräddande åtgärder (i 80 procent av fallen). I de fall sådana åtgärder inte

genomförts är det tydligt att den avlidne varit död en längre tid, eller att det av andra orsaker inte råder något tvivel om att personen i fråga är avliden. I flera utredningar framgår det också att personen sannolikt är avliden men att polis trots detta utför livräddande åtgärder i väntan på ambulans. Även om sådana åtgärder kontaminerar brottsplatsen och riskerar att försvåra den kriminaltekniska spårsäkringen är de givetvis rimliga att prioritera för polispersonal som saknar medicinsk kompetens.

Initial dokumentation saknas i fyra av tio utredningar

I majoriteten av utredningarna har den avlidne redan transporterats iväg till en akutmottagning när kriminalteknikerna anländer till brottsplatsen. En räddningsinsats med ambulanspersonal och fordon förändrar brottsplatsen och riskerar att förstöra olika spår och möjligheter att i efterhand dra slutsatser om händelseförloppet vid brottet. Detta innebär att det är viktigt att första patrull på plats initialt dokumenterar brottsplatsen och brottsoffret. I fyra av tio utredningar (41 procent) har patrullen dokumenterat genom stillbilder eller rörliga bilder och i ytterligare två av tio utredningar genom anteckningar (19 procent). I resterande utredningar (40 procent) finns dock ingen initial dokumentation i utredningsmaterialet. Detta hänger sannolikt också samman med att det är mycket vanligt att utredare senare i utredningen får lägga stora resurser på att förhöra såväl den polispersonal som den räddningspersonal som initialt befunnit sig på brottsplatsen. Många av de intervjuade utredarna beskriver också att det är viktigt att brottsplatsen dokumenterats med bild eller film, helst också innan den avlidne transporterats bort. Sådant material kan exempelvis underlätta identifiering av personer och fordon som befunnit sig på platsen. De uniformerade patrullernas kroppskameror lyfts också fram som viktiga i sammanhanget.

Avspärrning av brottsplatsen

Enligt Pug är det viktigt att i möjligaste mån förhindra att brottsplatsen förändras innan en brottsplatsundersökning ägt rum och personers beteende på brottsplatsen kan vara helt avgörande för möjligheten att upptäcka och säkra olika typer av spår. För att säkra brottsplatsen inför brottsplatsundersökningen är det därför viktigt att den spärras av så fort som möjligt och att avspärrningen är tillräckligt väl tilltagen. Även andra platser som eventuella flyktvägar kan vara viktiga att spärra av då det kan finnas slängda föremål eller andra spår kopplade till gärningspersonen där. Patrullerna som kommer först till brottsplatsen behöver skydda den

bevisning som kan finnas i väntan på kriminaltekniker, så att den inte går förlorad.

Mediantiden är sju minuter från att första patrull är på plats till dess att brottsplatsen är avspärrad. Mediantiden en brottsplats är avspärrad är 5 timmar och 40 minuter, men den varierar beroende på om brottsplatsen är inom- eller utomhus. I de fall brottsplatsen är utomhus är mediantiden drygt 5 timmar. När brottsplatsen är inomhus är mediantiden drygt 11 dygn. Det framgår av såväl utredningsmaterialet som av frågeformuläret till utredare att det kan vara svårt att freda brottsplatsen när den är belägen utomhus i tätbefolkade områden, särskilt vid torg och andra centrum-miljöer. Förutom att brottsoffret kan ha vänner och anhöriga på brottsplatsen är det ganska vanligt att många människor söker sig till brottsplatsen. Det finns flera exempel på utredningar där det utbryter tumult och polisen tvingas koncentrera sig på att skapa ordning i stället för att exempelvis söka kontakt med eventuella vittnen till händelsen.

Inledande förhör på brottsplatsen viktigt för att få en snabb uppfattning av vad som hänt

Enligt Pug ska personer på och i närheten av brottsplatsen identifieras och förhöras så fort som möjligt. Likaså ska registreringsnummer på fordon i området antecknas. I samtliga utredningar som ingått i studien har inledande förhör på brottsplatsen hållits. I sju av tio utredningar förhörs personer som larmat polisen till platsen och i nära nio av tio utredningar (88 procent) förhörs andra personer som gjort olika iakttagelser. Förutom ögonvittnen som sett själva händelseförloppet kan det röra sig om personer som gjort iakttagelser i anslutning till brottshändelsen eller längs en förmodad flyktväg, eller om något annat de sammankopplar med brottshändelsen. I drygt sju av tio utredningar (71 procent) görs inledande förhör med boende i området, och i drygt hälften (51 procent) sker inledande förhör med andra uppgiftslämnare. Exempel på andra som förhörs på brottsplatsen är personer som skadats eller riskerat att skadas vid händelsen, räddningspersonal och andra yrkesverksamma som väktare och ordningsvakter, busschaufförer och restaurangpersonal.

Väsentlig information som enligt intervjuade utredare framkommer vid de inledande förhören gäller oftast gärningspersonernas flyktvägar och signalement på olika flyktfordon, följt av beskrivningar av själva

händelseförloppet vid brottet och signalement på gärningspersoner, som är av varierande kvalitet.

Omfattande hundverksamhet på brottsplatserna

I samtliga utredningar utom en har hundpatruller använts i det initiala arbetet på brottsplatsen. Det är vanligt att flera olika typer av hundar används för olika eftersökningar. Vapenhundar är vanligast, ofta i kombination med brottsplatsundersökningshundar (BPU-hundar) som är tränade att söka efter mänskligt blod, saliv, hår och föremål som en människa vidrört. Vad gäller vapenhundar är det dock främst i storstadsregionerna de används, och BPU-hundar endast i Region Stockholm och i några fall i Region Syd. Andra typer av hundar är specialsökhundar för sök efter narkotika eller sedlar och kriminalsökhundar som tränats att söka efter människokroppar, kroppsdelar och kroppsvätskor. Flera intervjuade utredare betonar hur viktigt det är att snabbt få ut en hund till brottsplatsen innan eventuella spår efter gärningspersonen har hunnit försvinna.

Brottsplatsundersökningar genomförs regelmässigt i utredningarna, oftast av två kriminaltekniker

En brottsplatsundersökning har genomförts i samtliga studerade utredningar. I ett par utredningar saknas undersökningsprotokoll, men det framgår av annan dokumentation att en brottsplatsundersökning har genomförts. Mediantiden från att första patrull är på plats till dess att kriminaltekniker påbörjar undersökningen är 1 timme och 58 minuter.

Vanligtvis är det två (67 procent) eller tre (21 procent) tekniker som utfört undersökningen. Som mest har nio kriminaltekniker deltagit vid en brottsplatsundersökning, men det rör sig då om ett stort område där såväl gärningspersoner som brottsoffer förflyttat sig över området under själva brottshändelsen.

Brottsplatsundersökningen omfattar alltid en platsbeskrivning med fotodokumentation och en visuell genomsökning av området. I de allra flesta fall anträffas tomhylsor och/eller kulor eller kulfragment. Andra vanliga åtgärder på brottsplatsen är att kriminalteknikern topsar olika biologiska spår och tar fimpar, snus och andra saker som påträffas i beslag för DNA-analys. Det är också relativt vanligt med olika typer av skjutriktningsbedömningar och rekonstruktioner av kulbanor.

Förutom brottsplatsundersökningar är det vanligt att kriminaltekniker även gör olika platsundersökningar där exempelvis flyktfordon eller mordvapen dumpats, eller där gärningspersoner misstänks uppehållit sig i anslutning till brotts handlingen. Olika fordonsundersökningar är mycket vanliga i den här typen av utredningar, antingen av fordon som brottsoffer befunnit sig i vid brotts handlingen, fordon som gärningspersoner skjutit ifrån eller flyktfordon som använts för att fly brottsplatsen. I de flesta fall (80 procent) framgår det av utredningsmaterialet att spårsäkring utförts på brottsoffrets kropp i form av nagelskrap, stubbning av händer¹³ och liknande.

Dörrknackning sker i stort sett alltid

För att hitta relevanta vittnen är det också viktigt att identifiera närliggande bostäder från vilka personer kan ha iakttagit något av intresse. Enligt Pug ska en dörrknackning inledas i ett tidigt skede och utföras snabbt och effektivt. Då brottsplatserna i de studerade utredningarna vanligtvis är belägna utomhus i tätbefolkade områden finns det ofta goda förutsättningar för att någon gjort viktiga iakttagelser kring brottet. I alla utom tre utredningar har dörrknackningar genomförts. I dessa tre fall låg brottsplatsen inte i ett område med bostäder.

Mediantiden är 1 timme och 49 minuter från att första patrull är på brottsplatsen till dess att dörrknackning inleds, men det är en insats som kan pågå under flera dagar, ibland veckor, och i något enstaka fall i flera månader efter att brottet ägt rum. I många utredningar framgår det att dörrknackningen föregåtts av någon form av analys av vilka fastigheter som det är lämpligt att inrikta sig på. I andra utredningar framgår inte detta, och i några utredningar framstår det som att antalet genomförda dörrknackningsförhör utgör ett prestationsmätt i sig, oberoende av vad insatsen kan förväntas kunna ge.

I de studerade utredningarna förekommer även dörrknackning i anslutning till olika dumpningsplatser för flyktfordon, längs förmodade flyktvägar och andra platser som olika utredningsuppgifter gör gällande kan vara intressanta (till exempel platser där brottsoffer eller misstänkta iakttagits innan brottet).

¹³ En spårsäkringsmetod för att säkra tändsatspartiklar från skjutvapen.

Bivariata jämförelser av uppkläringen

I tabell 5 redovisas olika initiala åtgärder efter andelen uppklarade utredningar. Det är värt att notera att antalet utredningar är litet i vissa jämförelser, varför resultaten bör betraktas med viss försiktighet.

Tabell 5. Andel uppklarade utredningar efter olika initiala åtgärder som genomförts i utredningarna.

	Andel uppklarade utredningar i procent
Patrull dokumenterar brottsplatsen initialt (n=56)	32
Patrull dokumenterar inte brottsplatsen initialt (n=44)	32
Initial dokumentation genom bild eller film (n=43)	30
Ingen initial dokumentation genom bild eller film (n=69)	33
Vapenhund på brottsplatsen initialt (n=67)	34
Ingen vapenhund på brottsplatsen initialt (n=45)	29
BPU-hund på brottsplatsen initialt (n=35)	31
Ingen BPU-hund på brottsplatsen initialt (n=77)	33

Jämfört med den tidigare jämförelsen av icke-diskretionära faktorer och uppkläring ger jämförelsen av initiala åtgärder inte något särskilt tydligt resultat. Initial dokumentation av brottsplatsen verkar inte påverka uppkläringen, och om bild eller film använts är uppkläringen något lägre. När en vapenhund arbetat på brottsplatsen initialt är uppkläringen något högre och när en BPU-hund arbetat på brottsplatsen är uppkläringen något lägre.

Tabell 6 visar också att det i genomsnitt tar något längre tid för polisen att inleda olika åtgärder i fall som klaras upp jämfört med fall som förblir ouppklarade.

Tabell 6. Mediantiden för olika initiala åtgärder i uppklarade respektive ouppklarade utredningar.

	Uppklarade utredningar	Ej uppklarade utredningar
Antal minuter första patrull på plats (fpp) efter larm (n=113)	7	5
Antal minuter avspärning upprättad efter fpp (n=113)	7	5,5
Antal minuter brottsplatsundersökning inledd efter fpp (n=109)	136,5	111
Antal kriminaltekniker vid brottsplatsundersökning (n=111)	2	2
Antal minuter dörrknackning inledd efter fpp (n=108)	115	106

fpp=första patrull på plats

Resultaten ska givetvis inte tolkas som att det är bättre att inte använda en BPU-hund på brottsplatsen eller att det är bättre att vänta lite med att inleda en dörrknackning. Det är sannolikt i stället andra bakomliggande faktorer som påverkar resultaten. Det finns olika anledningar till att åtgärder genomförs i utredningarna och det beror inte på slumpen huruvida en åtgärd genomförts eller inte.

Jämförelser mellan polisregionerna

I tabell 7 redovisas de olika förstahandsåtgärder som beskrivits i den tidigare genomgången, uppdelat efter de tre storstadsregionerna Stockholm, Väst och Syd samt övriga regioner tillsammans. Som redan nämnts är antalet studerade utredningar litet uppdelat på regioner, i synnerhet i region Väst och kategorin övriga regioner.

Tabell 7. Olika förstahandsåtgärder i polisregionerna Stockholm, Väst och Syd samt i övriga regioner. Andel i procent (%) eller median (md).

	Region STHLM (n=45)	Region VÄST (n=18)	Region SYD (n=33)	Storstad Totalt (n=113)	Övriga regioner (n= 17)
Antal minuter första patrull på plats (fpp) efter larm (md)	6	10,5	5	6	5
Patrull dokumenterar brottsplatsen initialt (%)	27	67	100	59	69
Initial dokumentation genom bild eller film (%)	18	33	64	37	50
Antal minuter avspärning upprättad efter fpp (md)	7	8	5	6	5
Vapenhund på brottsplatsen initialt (%)	51	56	85	64	38
BPU-hund på brottsplatsen initialt (%)	56	6	12	31	31
Antal minuter brottsplatsundersökning inledd efter fpp (md)	110	119	116	113,5	157
Antal kriminaltekniker vid brottsplatsundersökning (md)	2	2	2	2	2
Antal minuter dörrknackning inledd efter fpp (md)	102	187	77	102,5	371

fpp=första patrull på plats, md=median

Jämförelsen visar att framkörningstiden till brottsplatsen efter larm är längre bland utredningar i region Väst jämfört med de andra regionerna. Den största skillnaden i jämförelsen är att i region Stockholm dokumenterar patruller brottsplatsen initialt i tydligt mindre utsträckning än i de andra regionerna. Det gäller även att använda bild och film i den initiala dokumentationen. Vapenhundar används på brottsplatsen i större utsträckning i region Syd, och brottsplatsundersökningshundar används främst i region Stockholm. Slutligen inleds dörrknackning snabbast i region Syd medan det tar betydligt längre tid utanför storstadsregionerna.

En annan skillnad mellan polisregionerna är huruvida det finns en beredskap att utredningsmässigt hantera dödligt våld i kriminell miljö som inträffar under kvällar, nätter och helger. I intervjuerna med utredare beskrivs det som en framgångsfaktor för utredning av sådant dödligt våld att det finns en beredskapsorganisation med kompetens inom grova våldsbrott som hanterat brottet initialt. En sådan funktion bidrar till att förundersökningsperspektivet beaktas tidigt i utredningen, och risken att viktig information går förlorad minskar också i och med färre byten av förundersökningsledare. Intervjuade utredare menar att en beredskapsorganisation med kompetens att hantera grova våldsbrotts inte finns överallt, vilket uppges kunna inverka negativt på den fortsatta utredningen.

Utredningsorganisationen

Efter den initiala fasen är det särskilda enheter för utredning av grova våldsbrott som tar över förundersökningar av den här typen. Sådana enheter finns på såväl regional som på polisområdesnivå. På nationell nivå finns också särskilda resurser som *Utredningsbiträdesgruppen* och *Gärningsmannaprofilgruppen* vars uppgift är att stödja utredningsarbetet i regionerna när det behövs.

Bland de studerade utredningarna har drygt sju av tio (72 procent) utretts på en utredningsenhet på polisområdesnivå och resterande (28 procent) på en regional utredningsenhet. I majoriteten av utredningarna uppger den utredare som fyllt i Brås frågeformulär att förundersökningen bedrivits i enlighet med Pug (78 procent). Det är vanligare att förundersökningen bedrivits enligt Pug på regional nivå (91 procent) jämfört med polisområdesnivå (71 procent). När utredningen inte bedrivits enligt Pug är resursbrist och personalbrist de vanligaste skälen som uppges i formuläret till utredare.

Den särskilda utredningsorganisationen

Enligt Pug varierar behovet av personal och specialistkompetens beroende på fallets art och omfattning. I Pug beskrivs den särskilda utredningsorganisation som bör upprättas vid ärenden som man kan anta kommer att kräva stora resurser, exempelvis när gärningspersonen initialt är okänd. Förutom en utredningsledning bör en sådan särskild utredningsorganisation omfatta

- en förhörsenhet med en chef, förhørsledare och handläggare (förhørsledare som utses att handlägga förundersökningsprotokollet)
- en så kallad Family Liaison Officer (FLO) som har till uppgift att ansvara för kontakten med brottsoffrets anhöriga
- en yttre spaningsenhet med en chef och yttre spaningspersonal
- en inre enhet med en chef, inre spaningspersonal, FU-registrator/registerförare, kontaktperson mot underrättelseverksamheten, operativa analytiker, tipsmottagare, beslagsansvarig, internetinhämtare, finansiell utredare och en ansvarig för hemliga tvångsmedel.

- en skrivcentral/administrativt stöd
- en forensisk funktion, med brottsplatskoordinator, ansvarig kriminaltekniker, generalist från NFC och IT-forensiker.

Vissa av funktionerna kan ingå under hela eller delar av utredningen medan andra knyts till utredningen endast vid behov. Samma person kan också ha flera funktioner i organisationen.

Sällan en utredningsorganisation innehåller alla funktioner

Såväl de studerade utredningarna som intervjuerna med utredare visar att en fullständig särskild utredningsorganisation enligt Pug i stort sett aldrig används. Flera av de utredare som intervjuats uppger att de aldrig arbetat i en fullt utvecklad särskild utredningsorganisation och därför har svårt att uttala sig om arbetsmetoden som helhet. I stället har de den särskilda utredningsorganisationen som utgångspunkt och tillsätter de olika funktionerna efter vilka resurser som finns att tillgå och vad som bedöms behövas. I frågeformuläret har en utredare angivit vilka funktioner som ingått i utredningsorganisationen i varje utredning. Totalt beskrivs 21 funktioner i Pug (se tabell 8). I tabell 8 redovisas andelen utredningar där respektive funktion ingått i utredningsorganisationen, uppdelat efter om utredningen bedrivits enligt Pug eller inte.

Av svaren framträder bilden av att nyckelfunktioner som chef förhör, chef inre, förundersökningsregistrator, handläggare, förhørsledare och operativ analytiker finns i majoriteten av alla utredningar där det angivits att utredningen bedrivits enligt Pug. I två tredjedelar (68 procent) av alla utredningar som bedrivits enligt Pug har utredningsorganisationen i vart fall en chef förhör, en chef inre, en förundersökningsregistrator, handläggare, förhørsledare och en operativ analytiker. Andra funktioner som FLO (särskilt utsedd utredare att ansvara för kontakten med anhöriga), inre spaningspersonal, tipsmottagare, administrativt stöd och internetinhämtare är inte lika vanliga i utredningar som bedrivits enligt Pug. Vad gäller yttre spaningsenheter kan behovet av en sådan variera enligt Pug och ofta är det tillräckligt att yttre spaningsresurser knyts till utredningen när behov uppstår. I de fall utredningen inte bedrivits enligt Pug förekommer nyckelfunktionerna i mindre utsträckning.

Tabell 8. Förekomsten av olika funktioner i utredningsorganisationerna, efter om utredningarna bedrivits enligt Pug eller ej. Andel i procent.

Funktion	Har bedrivits enligt Pug (n=68)	Har ej bedrivits enligt Pug (n=19)	Samtliga utredningar (n=87)
Chef förhörsenhet	91 %	53 %	83 %
Förhørsledare	97 %	90 %	95 %
Handläggare	93 %	100 %	94 %
Family Liaison Officer (FLO)	49 %	32 %	45 %
Chef yttre spaningsenhet	34 %	0 %	26 %
Yttre spaningspersonal	47 %	16 %	40 %
Chef inre enhet	88 %	53 %	81 %
Inre spaningspersonal	47 %	5 %	38 %
Förundersökningsregistrator/registerförare	88 %	58 %	82 %
Kontaktperson mot underrättelseverksamhet	72 %	47 %	67 %
Operativ analytiker	90 %	68 %	85 %
Tipsmottagare	24 %	11 %	21 %
Beslagsansvarig	66 %	47 %	62 %
Internetinhämtare	40 %	11 %	33 %
Finansiell utredare	37 %	26 %	35 %
Ansvarig för hemliga tvångsmedel	72 %	32 %	63 %
Skrivcentral/administrativt stöd	32 %	16 %	29 %
Brottsplatskoordinator	46 %	26 %	41 %
Ansvarig kriminaltekniker	90 %	90 %	90 %
Generalist från NFC	60 %	32 %	54 %
IT-forensiker	75 %	58 %	71 %

Samordning med andra utredningar saknas i mer än en tredjedel av fallen

När det gäller dödligt våld som begås i den kriminella miljön är det inte ovanligt att en händelse hänger ihop med tidigare händelser. Det finns flera exempel på konflikter mellan eller inom olika nätverk som utvecklas till serier av våldsbrott mellan de inblandade personerna (Brå 2020). Enligt Pug är det därför viktigt att etablera en funktion med förmåga att överblicka olika utredningar när flera fall kan ha gemensamma beröringspunkter. Brå har i frågeformuläret till utredare i de studerade utredningarna frågat om det i utredningen funnits gemensamma beröringspunkter med andra förundersökningar och om det i så fall skett någon samordning mellan utredningarna. I de flesta fall (84 procent) uppges att det funnits gemensamma beröringspunkter med andra förundersökningar. I drygt en tredjedel (34 procent) av dessa har ingen samordning skett. Det är vanligare bland utredningar där det funnits en kontaktperson mot

underrättelseverksamheten i utredningsorganisationen att samordning med andra förundersökningar skett (76 procent) än i utredningar där en sådan kontaktperson inte funnits (44 procent). I en rapport från Polismyndigheten (2022) betonas att samordning mellan olika utredningar där information och utredningsmaterial delas är en framgångsfaktor i bevishänseende.

Vanligast att åklagaren i huvudsak leder förundersökningen

Brå har via frågeformuläret till utredare frågat vem som i huvudsak har varit förundersökningsledare i varje utredning. I sex av tio fall har det varit en åklagare. I drygt två av tio fall (21 procent) har polis och åklagare varit förundersökningsledare i ungefär lika stor utsträckning och i knappt två av tio fall (19 procent) har en polis varit förundersökningsledare.

Förundersökningsansvaret brukar växla mellan polis och åklagare beroende på vad som händer i utredningen. Finns ingen skäligen misstänkt faller förundersökningsledarskapet normalt på Polismyndigheten. Intervjuade åklagare beskriver att när det gäller dödligt våld i kriminell miljö kommer dock åklagaren oftast ändå in mycket tidigt i utredningen på ett eller annat sätt, exempelvis i samband med att hemliga tvångsmedel i form av basstationstömningar används. På vissa ställen använder man sig även av intresselottning, det vill säga att en åklagare initialt utses för att sätta sig in i ärendet, även om förundersökningsledaransvaret ligger kvar hos Polismyndigheten. De intervjuade åklagarna uppger också att det främst är erfarna åklagare som utses att leda förundersökningar om dödligt våld i kriminell miljö.

Utredningsmaterialet är av skiftande kvalitet

Materialet i de studerade utredningarna är mycket stort och en utredning omfattar oftast flera tusen sidor. I Pug betonas vikten av en systematisk registrering av de handlingar som utredningen genererar. Fu-registreringen syftar dels till att utredningsmaterialet ska vara logiskt strukturerat och lättillgängligt, så att en specifik information lätt ska gå att återfinna. Dels ska registreringen utgöra ett analyshjälpmedel och underlätta möjligheten att genom analys se samband och dra olika slutsatser.

Enligt Pug ska utredningsmaterialet sorteras efter en särskild disposition för att underlätta arbetet. I många av de studerade utredningarna har utredningsmaterialet strukturerats på det sätt som beskrivs i Pug. I andra utredningar finns ingen synbar systematik i utredningsmaterialet. Det finns såväl utredningar där det i frågeformuläret till Brå angivits att utredningen

bedrivits i enlighet med Pug men där utredningsmaterialet inte strukturerats enligt Pug, som utredningar där det i formuläret angivits att utredningen inte bedrivits i enlighet med Pug, där utredningsmaterialet strukturerats enligt Pug.

Förutom bristen på systematik i vissa utredningsmaterial förekommer det i en del handlingar och konceptförhör språkliga brister. Det kan röra sig om händelseförlopp som beskrivs på ett sätt som gör det oklart vad som egentligen hänt eller vem som gjort vad. Det är inte heller ovanligt att namn på inblandade stavas på flera olika sätt i utredningshandlingar, vilket får till följd att det är svårt att fritextsöka på personer i materialet. I många utredningsmaterial finns det inte heller några sammanfattande PM, tjänsteanteckningar eller liknande, varför exempelvis material från stora dörrknacknings-insatser kan bli mycket svåröverskådliga.

För att hantera att Brå inte kunnat läsa sig till samtliga uppgifter i utredningarna som varit av intresse för studien skapades formuläret till utredare som arbetat med utredningarna. I frågeformuläret är det inte ovanligt att den svarande angivit att det inte går att besvara olika frågor då det inte framgår av utredningsmaterialet.

Utredares synpunkter på Pug som arbetsmetod

När de intervjuade utredarna tillfrågas om vad de anser om Pug som arbetsmetod lyfter flera att den utgör en viktig grundstruktur för arbetet och att den omfattar en tydlig arbetsbeskrivning av de olika funktionerna.

Den vanligaste invändningen mot Pug rör svårigheten att resurssätta den särskilda utredningsorganisationen. Det är främst intervjuade på mindre orter som uttrycker detta, vilket också är rimligt mot bakgrund av att personalresurserna är större i storstäderna. Som nämnts tidigare beskriver flera utredare att de ofta får tillsätta de funktioner som de kan utifrån vilka resurser som finns tillgängliga. Det förekommer också att samma person har flera funktioner i den särskilda utredningsorganisationen. Ytterligare en lösning på problemet med otillräckliga resurser beskrivs vara att försöka tillsätta bara de viktigaste funktionerna (chef förhör, chef inre, FU-registrator, handläggare, förhørsledare och en operativ analytiker) med personer som är kompetenta och har erfarenhet av att bedriva utredningar av den här karaktären, och därutöver låna in personal från andra utredningssektioner.

Något som beskrivs som positivt är också att rotera in personal från det lokalpolisområde (LPO) där brottet har skett, då sådan personal har en viktig person- och lokalkännedom. I vilken utsträckning detta gjorts i de studerade utredningarna har det inte varit möjligt att ta reda på.

Ytterligare en invändning mot Pug är att det kan ta för lång tid att arbeta i enlighet med metodiken, dels eftersom utredningsorganisationen är stor och tidsödande att sätta samman, dels på grund av att den initialt inte möjliggör ett offensivt arbetssätt.

Enligt utredarna innehåller en särskild utredningsorganisation ofta flera funktioner som det kan råda brist på i polisområdet. I samtliga storstadsregioner beskrivs exempelvis att det finns en brist på kompetenta och erfarna utredare till de viktigaste funktionerna på grund av ett högt ärendeflöde. Kompetenta och erfarna utredare uppges saknas även i andra polisregioner. Andra funktioner som utredarna anser att det finns en brist på är olika typer av specialistfunktioner, främst operativa analytiker och IT-forensiker men även finansiella utredare och FU-registratorer. Flera av de intervjuade uppger också att det saknas tillräckligt med administrativt stöd. Ett sådant stöd skulle frigöra utredare till mer renodlade utredningsåtgärder, i stället för att de ska utföra arbetsuppgifter som att transkribera intervjuer, boka förhørsrum, inhämta bankuppgifter med mera.

Jämförelser mellan regionerna

I tabell 9 redovisas de olika funktionerna i en särskild utredningsorganisation enligt Pug, uppdelat efter de tre storstadsregionerna Stockholm, Väst och Syd samt övriga regioner tillsammans. Som redan nämnts är antalet studerade utredningar litet uppdelat på regioner, i synnerhet i region Väst och kategorin övriga regioner. Det är betydligt vanligare att en utredning bedrivs på regional nivå i polisregion Väst (58 procent) jämfört med polisregion Stockholm (36 procent), polisregion Syd (19 procent) och övriga polisregioner (7 procent). Det är vanligast att en förundersökning bedrivs i enlighet med Pug i region Stockholm (86 procent), följt av region Väst (75 procent), övriga regioner (73 procent) och region Syd (70 procent).

Medianantalet funktioner bland de studerade utredningarna är 13. Flest funktioner finns i utredningar från Stockholm (median 14) och minst antal funktioner finns i utredningar från region Väst och övriga regioner (median 11). Vad gäller den grundläggande funktionerna (chef förhör, förhørsledare,

chef inre enhet, FU-registrator, handläggare, operativ analytiker) finns de i störst andel utredningar i region Väst (73 procent) och i minst andel utredningar i region Syd (48 procent).

Tabell 9. Förekomsten av olika funktioner i utredningsorganisationerna i polisregionerna Stockholm, Väst och Syd samt i övriga regioner. Andel i procent om inget annat anges.

	Region STHLM (n=34)	Region VÄST (n=11)	Region SYD (n=27)	Storstad Totalt (n=72)	Övriga regioner (n= 15)
Utredningen bedrivs på regional nivå (RUE)	36	58	19	33	7
Utredningen bedrivs enligt Pug	86	75	70	79	73
Chef förhörsenhet	85	73	82	82	87
Förhørsledare	91	91	100	94	100
Family Liaison Officer	59	36	41	49	27
Handläggare	94	100	100	97	80
Chef yttre spaningsenhet	47	0	15	28	20
Yttre spaningspersonal	65	9	26	42	33
Chef inre enhet	85	73	70	78	93
Inre spaningspersonal	44	27	33	37	40
FU-registrator/-registerförare	74	73	85	78	100
Kontaktperson mot underrättelseverksamheten	62	55	85	69	53
Operativ analytiker	85	82	81	83	93
Tipsmottagare	24	36	11	21	20
Beslagsansvarig	65	45	67	63	60
Internetinhämtare	35	18	44	36	20
Finansiell utredare	44	9	30	33	40
Ansvarig för hemliga tvångsmedel	85	55	44	65	53
Skrivcentral/administrativt stöd	41	9	15	26	40
Brottsplatskoordinator	44	73	26	42	40
Ansvarig kriminaltekniker	88	82	96	90	87
Generalist från NFC	50	73	41	50	73
IT-forensiker	65	82	78	72	67
Antal funktioner i utredningsorganisationen (median)	14	11	12	13	11
Samtliga grundläggande funktioner i utredningsorganisationen*	53	73	48	54	60

*Chef förhör, förhørsledare, chef inre enhet, FU-registrator, handläggare och operativ analytiker

Som nämnts tidigare bör Pug-organisationen tillsättas efter den enskilda utredningens behov, och de utredningar som kommer att kräva störst resurser kan antas vara de där det inte framkommer någon information om vem gärningspersonen är tidigt under utredningen. För att undersöka frågan om så är fallet i praktiken har Brå analyserat skillnader i den tillsatta utredningsorganisationen mellan utredningar där det funnits ett vittne som

känner gärningspersonen (vilket betraktas som en proxy för att man tidigt i utredningen fått information om gärningspersonen) och utredningar där det saknats ett sådant vittne.

Tabell 10. Andelen utredningar som bedrivits på regional nivå respektive enligt Pug, samt andelen utredningar med grundläggande funktioner i utredningsorganisationen, efter förekomsten av ögonvittnen bekanta med gärningspersonen i utredningen.

	Inget ögonvittne (n=68)	Ögonvittne (n=18)
Utredningen har bedrivits på regional nivå (RUE)	28	29
Utredningen har bedrivits enligt Pug	81	67
Samtliga grundläggande funktioner i utredningsorganisationen*	62	33

*Chef förhör, förhørsledare, chef inre enhet, FU-reg, handläggare och operativ analytiker

Tabell 10 visar att det är vanligare att utredningen bedrivs enligt Pug och att samtliga grundläggande funktioner finns i utredningsorganisationen i de fall det inte förekommer några ögonvittnen bekanta med gärningspersonen i utredningen jämfört med fall där sådana vittnen förekommer. Det är också tydligt att huruvida utredningen bedrivs på regional eller lokal nivå inte påverkas av förekomsten av sådana vittnen. Det beror sannolikt snarare på hur arbetet med att utreda brottstypen organiserats i de olika polisregionerna.

Det fortsatta utredningsarbetet

När det initiala skedet passerat och den särskilda utredningsorganisationen upprättats fortsätter arbetet med att samla in och analysera olika material, följa upp olika spaningsuppslag samt värdera och sammanställa bevisning.

Teknisk bevisning

Flera utredare och åklagare som Brå intervjuat uttrycker att beroendet av teknisk bevisning är större i utredningar av dödligt våld i kriminell miljö jämfört med andra typer av dödligt våld, då det oftast saknas utpekande vittnesmål. Samtidigt uppger man att förekomsten av teknisk bevisning är ovanligare i den typen av utredningar då skjutningarna ofta går mycket fort, gärningspersonen och brottsoffret sällan rör vid varandra och brottsplatsen oftast är utomhus.

Spår av vapen användning i stort sett i alla utredningar

I alla utom en utredning där skjutvapen använts har olika spår från vapen användningen säkrats. I nära nio av tio utredningar (88 procent) har tomhylsor säkrats på brottsplatsen och i fler än åtta av tio utredningar (84 procent) har kulor och/eller kulfragment säkrats på brottsplatsen. I några utredningar har också tomhylsor påträffats i bilar som använts vid brotten. Kulor och kulfragment säkras också i avlidnas kroppar samt i kläder och skyddsvästar som de burit. I 30 procent av utredningarna har automatvapen använts och i många fall rör det sig om ett mycket stort antal avlossade skott. I nära två tredjedelar av utredningarna (64 procent) anträffas man aldrig ett mordvapen. I en dryg fjärdedel (27 procent) anträffas ett mordvapen och i resterande knappt var tionde utredning (9 procent) anträffas flera mordvapen.

Hylsor och kulor registreras i ett centralt register. Skjutvapen som tas i beslag provskjuts och registreras. Registreringen syftar till att binda hylsor, kulor och skjutvapen till andra brottshändelser med skjutvapen. Som snabbast tar det 4 dagar från att en beställning i en utredning skickas till NFC till dess att svar inkommer, och som längst tar det 45 veckor. Mediantiden är 13 veckor. Den bivariata sambandsanalysen ger mycket svagt negativt samband, det vill säga ju kortare svarstid desto högre uppläring. Sambandet är dock inte statistiskt signifikant (se bilaga 1).

Sällan DNA-spår från misstänkta på brottsplatsen

I nära nio av tio utredningar (86 procent) har mänskligt DNA säkrats. I en knapp femtedel (18 procent) av utredningarna har DNA säkrats från en eller flera misstänkta på brottsplatsen. Det kan till exempel röra sig om DNA på tomhylsor eller på andra föremål som lämnats kvar. I tio procent av utredningarna säkras DNA från en misstänkt på ett mordvapen. Vanligare är att polisen säkrar DNA från misstänkta på en annan plats (32 procent), exempelvis i flyktfordon eller på andra platser där olika uppgifter gjort gällande att gärningspersonen vistats i anslutning till brottet. I ett fåtal utredningar (4 procent) säkras DNA från brottsoffret på en plats eller ett föremål som styrker att brottsoffer och misstänkt har haft kontakt, exempelvis genom att brottsoffret färdats i en bil knuten till en misstänkt innan brottet.

I majoriteten av alla utredningar har även DNA från någon annan än ett brottsoffer eller en misstänkt säkrats. Oftast rör det sig om personer som förblir okända. I vissa utredningar kan man anta att det rör sig om DNA från en icke identifierad gärningsperson. I många utredningar kan man dock anta att det rör sig om DNA från någon helt utomstående. Majoriteten av brottsplatserna är nämligen belägna utomhus i urban miljö och att fimpar, snus, läskflaskor och annat anträffas på eller i närheten av en brottsplats är mer regel än undantag. I vissa utredningar läggs stora resurser på att samla in och DNA-testa sådana fynd. Skulle man längre fram i utredningen finna en misstänkt som kan kopplas till brottsplatsen genom en sådan DNA-träff kan detta vara värdefullt utredningsmässigt. Samtidigt är det en fråga om resurser om allt som anträffas på och omkring en brottsplats ska DNA-testas.

Som snabbast tar det 7 dagar från att en beställning av DNA-analys i en utredning skickas till NFC till dess att svar inkommer, och som längst tar det 32 veckor.¹⁴ Mediantiden är 9 veckor. Även här ger den bivariata sambandsanalysen ett mycket svagt negativt samband, det vill säga ju kortare svarstid desto högre uppklaring. Sambandet är dock inte statistiskt signifikant (se bilaga 1).

¹⁴ Baserat på datumangivelserna i respektive delredovisning av NFC:s sakkunnigutlåtanden.

Fingeravtryck i mindre än hälften av utredningarna

I mindre än hälften (46 procent) av alla utredningar har fingeravtryck säkrats. I fem utredningar har fingeravtryck säkrats från en eller flera misstänkta på brottsplatsen och i en utredning har fingeravtryck säkrats från en misstänkt på ett mordvapen. I 16 procent har fingeravtryck säkrats från en eller flera misstänkta på en annan plats. Det rör sig då oftast om en flyktbil. I en knapp tredjedel (32 procent) har fingeravtryck säkrats från någon annan än brottsoffer eller misstänkt. Liksom för DNA-träffar rör det sig oftast om personer som förblir okända.

När olika beslag skickas till NFC för spårsäkring framgår det ofta av beställningarna att DNA prioriteras före fingeravtryck. Som snabbast tar det 4 dagar från att en beställning av fingeravtrycksanalys i en utredning skickas till NFC till dess att svar inkommer, och som längst tar det 32 veckor. Mediantiden är 8 veckor. Som vid vapen och DNA ger den bivariata sambandsanalysen ett mycket svagt negativt samband, det vill säga att ju kortare svarstid desto högre upplösning. Sambandet är dock inte heller här statistiskt signifikant (se bilaga 1).

Mer sällan görs analyser av fibrer

Fibrer har säkrats i totalt tre utredningar. I samtliga fall rör det sig om att fibrer som härrör från misstänkta har säkrats i olika fordon. Det tar mellan 12 och 19 veckor från att en beställning av analys av fibrer skickas till NFC till dess att svar inkommer.

Mobiltelefoner tas i beslag i samtliga utredningar

I samtliga utredningar tas mobiltelefoner i beslag. Det är ganska vanligt att såväl brottsoffer som misstänkta disponerar flera mobiltelefoner, varför det i vissa utredningar tagits ett stort antal mobiltelefoner i beslag. I frågeformuläret till utredare har Brå efterfrågat beskrivningar av väsentliga uppslag som beslagen av mobiltelefoner givit. Av svaren att döma kommer sådana uppslag främst från inblandades textkonversationer i olika meddelande-appar, bilder och filmer som sparats i telefonerna, positionsbestämningar och kontakter. I någon utredning har man också kunnat avföra misstänkta utifrån innehållet i mobiltelefoner. I ett antal utredningar framgår det också att man misslyckats att få tillträde till innehållet i mobiltelefoner då man inte lyckas knäcka åtkomstskyddet. I knappt tre av tio frågeformulär (28 procent) har den svarande antingen

angivit att mobiltelefonömningen inte givit några väsentliga uppslag, eller valt att lämna frågan obesvarad.

Arbetet med att analysera mobiltelefoner framstår i vissa utredningar som ganska oreglerat och ibland hänvisas det till personliga kontakter som ska veta hur åtkomstskyddet i en särskild mobiltelefon kan forceras. Det finns exempel på utredningar där telefoner skickats till ett annat land för analys.

Förekomsten av kameror undersöks

I samtliga utredningar utom en framgår det att man har undersökt om det funnits övervakningskameror som kan ha fångat något användbart. I många utredningar görs detta redan i den initiala fasen. Man letar efter kameror runt brottsplatsen, längs förmodade flyktvägar och på andra platser som är intressanta. Hur länge film från övervakningskameror sparas varierar. I vissa utredningar framgår det att en kamera identifierats för sent och att eventuella filmsekvenser redan hunnit raderas.

I de fall den utredare som besvarat Brås frågeformulär beskrivit väsentliga uppslag från övervakningskameror rör de oftast brottsoffers och/eller misstänkta rörelser och förehavanden innan brottet, gärningspersonens flyktväg från brottsplatsen eller att man genom film lyckats identifiera vittnen eller andra för utredningen intressanta personer. I knappt tre av tio frågeformulär (29 procent) har den svarande antingen angivit att övervakningskameror inte givit några väsentliga uppslag, eller valt att lämna frågan obesvarad.

I totalt 13 utredningar (12 procent) har en kamera fångat brotts handlingen på film. Sådana filmer är värdefulla men inte alltid lika avgörande som man kanske kan tro. I vissa fall är kamerans upplösning så dålig att gärningspersonen inte är identifierbar. I andra fall är personen inte identifierbar då den bär maskering. Tillsammans med annan information om exempelvis hur en misstänkt person är klädd vid någon annan tidpunkt kan sådant filmmaterial ändå vara användbart i bevishänseende. Många intervjuade utredare uttrycker dock att det underlättar mycket att ha brotts handlingen eller flykten från brottet på film. Uppklaringen i utredningar där brotts handlingen fångats på film är dock inte högre än för andra utredningar i Brås material.

I en dryg fjärdedel (26 procent) av utredningarna har en särskild bildanalysgrupp knutits till utredningen.

Hemliga tvångsmedel

Förutom *kvarhållande av försändelse* (postkontroll) finns det fyra olika hemliga tvångsmedel som kan användas i en brottsutredning: *hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation* (HAK), *hemlig övervakning av elektronisk kommunikation* (HÖK), *hemlig kameraövervakning* (HKÖ) och *hemlig rumsavlyssning* (HRA).¹⁵ HAK är vad som i dagligt tal kallas hemlig telefonavlyssning och HÖK används för att ta reda på vilka mobiltelefoner som befunnit sig i ett visst område under en viss tid (genom basstationstömningar) eller med vilka andra telefoner en viss telefon har haft kontakt (genom samtalslistor från mobiltelefonoperatören). Efter ansökan av åklagare beslutar en domstol om huruvida hemliga tvångsmedel ska få användas i en utredning.

De vanligaste hemliga tvångsmedlen i de studerade utredningarna är hemlig övervakning av elektronisk kommunikation, som använts i nästan alla fall (97 procent), och hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation, som använts i nära tre fjärdedelar (73 procent) av utredningarna. Hemlig kameraövervakning och hemlig rumsavlyssning används i betydligt mindre omfattning (16 procent respektive 13 procent av utredningarna). Att hemlig övervakning av elektronisk kommunikation är ett så vanligt hemligt tvångsmedel beror sannolikt delvis på att det kan användas retrospektivt då samtalsloggar sparas under en viss tid, till skillnad från de andra som endast kan användas prospektivt. Vad gäller basstationstömningar behöver man inte heller ha någon misstänkt person. Hemlig kameraövervakning och rumsavlyssning kräver också att personal måste installera teknisk utrustning på en geografisk plats, medan hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation kan upprättas på distans. Sådana tvångsmedel kräver också relativt stora resurser för att gå igenom filmer och ljudfiler.

Brå har i frågeformuläret till utredare bett dem beskriva eventuella väsentliga uppslag i utredningen som tillkommit genom hemliga tvångsmedel. De vanligaste svaren är att HÖK gjort det möjligt att kartlägga inblandades rörelsemönster och att identifiera inblandade (och även vittnen i vissa utredningar). I vissa utredningar har också tvångsmedlen hjälpt till att klargöra motivbilder och olika händelseförlopp. I en fjärdedel (25 procent) av frågeformulären har den svarande antingen angivit att de hemliga

¹⁵ Möjligheten till *hemlig dataavläsning* (HDA) tillkom 1 april 2020 och ingår därför inte i undersökningsmaterialet.

tvångsmedlen inte givit några väsentliga uppslag, eller valt att lämna frågan obesvarad. Flera svarande uttrycker att den hemliga avlyssningen av elektronisk kommunikation inte givit något då de misstänkta uppvisar god samtalsdisciplin och inte diskuterar avslöjande saker på telefon. I intervjuerna uttrycker utredare att medvetenheten om polisens arbetssätt är påtaglig bland personer i den kriminella miljön och att de lämnar telefoner hemma när det krävs, för att telefonen inte ska koppla upp sig mot någon basstation och gå att hitta vid en masttömning. De intervjuade uppger också att det är vanligt att personer byter SIM-kort mycket ofta.

Andra utredningsåtgärder

Vanligt med åtgärder för att identifiera vittnen

Det är tydligt vid såväl genomgången av utredningarna och intervjuerna att utredningar av dödligt våld i kriminell miljö är mycket prioriterade och att det regelmässigt genomförs en stor mängd åtgärder i utredningarna.

I utredningarna förekommer flera olika typer av åtgärder för att i efterhand identifiera personer som kan tänkas ha gjort väsentliga iakttagelser på brottsplatsen eller andra platser centrala för utredningen. I många utredningar kontaktas personer som i sitt arbete vanligtvis rör sig i området vid den aktuella tidpunkten. Det kan röra sig om personal i hemtjänsten, tidningsbud, reklamutdelare, busschaufförer, taxiföretag, restaurangpersonal och liknande. En annan åtgärd som förekommer för att identifiera möjliga vittnen är att dokumentera registreringsnummer på parkerade bilar i det aktuella området och sedan kontakta den registrerade ägaren. Om platsen ligger i eller nära en fastighet med elektroniskt låssystem förekommer det att in- och utpasseringsloggar används för att identifiera personer som passerat vid en särskild tidpunkt och därigenom kan tänkas ha gjort iakttagelser. Uppföljningar av registreringsnummer och utpasseringsloggar ger en bild av vilka som rört sig i det aktuella området, personer som kan ha gjort väsentliga iakttagelser eller själva vara inblandade.

Exempel på mindre vanliga åtgärder som förekommer i utredningarna är att genom elektroniska biljettsystem spåra personer som åkt i lokaltrafiken vid en särskild tidpunkt och personer som använt hyrcyklar genom uthyrningsföretagets elektroniska debiteringssystem.

Husrannsakan hos brottsoffer ger sällan något väsentligt

Husrannsakan hos brottsoffret sker i 80 procent av utredningarna. I de fall husrannsakan inte genomförts kan det bero på att brottsoffrets bostad inte lokaliserats. I andra fall framgår det inte av utredningsmaterialet varför husrannsakan inte genomförts. Husrannsakan hos brottsoffret brukar genomföras inom det första dygnet efter brottet, men i en del fall har det tagit upp till ett par veckor. Den vanligaste kommentaren från frågeformuläret till utredare är att husrannsakan inte givit några väsentliga uppslag. I några fall styrker husrannsakan att brottsoffret är en del av den kriminella miljön.

Husrannsakan hos en misstänkt görs i 79 procent av utredningarna och husrannsakan hos någon annan i 62 procent av utredningarna. I ungefär en tredjedel av utredningarna kommenterar utredaren i frågeformuläret att inga väsentliga uppslag kommit vid husrannsakan hos misstänkt. I utredningar där husrannsakan givit väsentliga uppslag är exempel på sådana att forensiska spår kopplade till brottet kunnat säkras, eller att vapen eller mobiltelefoner anträffats. Husrannsakan som görs hemma hos annan kan vara att man letar efter en misstänkt, eller att man vill säkra olika beslag.

Vanligt att använda underrättelseuppslag och informatörsverksamhet

I nära nio av tio utredningar (85 procent) används olika underrättelseuppslag i utredningen, och i nära hälften av utredningarna (49 procent) har informatörsverksamhet använts. Någon närmare beskrivning av hur de används och vad de brukar resultera i kan inte göras i studien.

Bivariata jämförelser av uppkläringen

I tabell 11 redovisas förekomsten av olika typer av teknisk bevisning och hemliga tvångsmedel, efter andelen uppklarade utredningar. Det är värt att notera att antalet utredningar är litet i vissa jämförelser, varför resultaten bör betraktas med viss försiktighet.

Tabell 11. Andel uppklarade utredningar efter förekomst av olika teknisk bevisning och hemliga tvångsmedel i utredningarna.

	Andel uppklarade utredningar i procent
Hylsor på brottsplatsen (n=99)	32
Inga hylsor på brottsplatsen (n=13)	39
Kulor och/eller kulfragment på brottsplatsen (n=104)	30
Inga kulor och/eller kulfragment på brottsplatsen (n=8)	75
Mordvapen återfunnet (n=40)	45
Mordvapen ej återfunnet (n=72)	26
Bildanalysgrupp knuten till utredningen (n=23)	30
Ingen bildanalysgrupp knuten till utredningen (n=67)	30
Hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation har använts (n=66)	29
Hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation har inte använts (n=27)	33
Hemlig övervakning av elektronisk kommunikation har använts (n=91)	30
Hemlig övervakning av elektronisk kommunikation har inte använts (n=2)	50
Hemlig kameraövervakning har använts (n=12)	33
Hemlig kameraövervakning har inte använts (n=81)	30
Hemlig rumsavlyssning har använts (n=11)	18
Hemlig rumsavlyssning har inte använts (n=82)	32
Underrättelseuppslag har använts (n=76)	25
Underrättelseuppslag har inte använts (n=13)	62
Informatörsverksamhet har använts (n=44)	25
Informatörsverksamhet har inte använts (n=46)	35

Tabell 11 illustrerar tydligt ett problem i studien, nämligen bristen på variation i många undersökta variabler. I de flesta fall anträffas hylsor och kulor/kulfragment på brottsplatserna och vissa hemliga tvångsmedel används i mycket stor utsträckning medan andra i mycket liten. Det innebär att det inte går att dra några slutsatser kring dessa variabler.

Det tydligaste resultatet i jämförelsen är att uppkläringen är mycket högre i utredningar där mordvapen återfunnits. Vid konstanthållning för förekomsten av DNA från en misstänkt på mordvapen försvinner dock det mesta av skillnaden i uppkläring.

Uppkläringen är också något högre i utredningar där hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation inte har använts. Detta ska inte tolkas som att sådan avlyssning inte ska användas, utan snarare att den används i en viss typ av utredningar där uppkläringen är lägre. Likaså när det kommer till användningen av underrättelseuppslag och informatörsverksamhet.

Vad gäller användningen av bildanalysgrupper visar jämförelsen inga skillnader i upplärning mellan utredningar där sådana har knutits till utredningen och utredningar där sådana inte har knutits till utredningen. Intervjuade utredare lyfter dock fram att bildanalysgrupper fungerar avlastande för utredare som då kan ägna sig åt andra uppgifter än att begära in filmer och analysera dem.

Jämförelser mellan polisregionerna

I tabell 12 redovisas förekomsten av olika teknisk bevisning och hemliga tvångsmedel, uppdelat efter de tre storstadsregionerna Stockholm, Väst och Syd samt övriga regioner tillsammans. Som redan nämnts är antalet studerade utredningar litet uppdelat på regioner, i synnerhet i region Väst och kategorin övriga regioner.

Tabell 12. Förekomsten av olika teknisk bevisning och hemliga tvångsmedel i polisregionerna Stockholm, Väst och Syd samt i övriga regioner. Andel i procent.

	Region STHLM (n=45)	Region VÄST (n=18)	Region SYD (n=33)	Storstad Totalt (n=96)	Övriga regioner (n= 17)
Hylsor på brottsplatsen	93	88	88	91	77
Kulor och/eller kulfragment på brottsplatsen	96	100	91	93	82
Mordvapen återfunnet	33	47	24	33	53
Bildanalysgrupp knuten till utredningen	44	0	22	29	7
Hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation	77	58	66	69	80
Hemlig övervakning av elektronisk kommunikation	100	100	100	100	87
Hemlig kameraövervakning	8	8	24	14	7
Hemlig rumsavlyssning	5	0	28	13	7

Det är något vanligare att hylsor och kulor/kulfragment anträffats på brottsplatsen i storstadsregionerna jämfört med övriga polisregioner. Det är också något vanligare att mordvapen återfunnits i region Väst och övriga regioner jämfört med region Stockholm och region Syd. En bildanalysgrupp knuten till utredningen fanns inte i någon av utredningarna från region Väst, men i nära hälften av utredningarna från region Stockholm. Hemlig kameraövervakning och hemlig rumsavlyssning var vanligare i region Syd än i övriga polisregioner.

Uppklarade utredningar

Misstänkta personer

Som beskrivits tidigare framgår det i majoriteten av utredningarna att flera olika personer medverkat till brottet. Det är också vanligt att flera personer misstänks i en utredning. I tabell 13 redovisas därför utredningarna hierarkiskt utifrån den person i varje utredning som kommit längst i rättsprocessen.¹⁶

I drygt fyra av tio utredningar (41 procent) har åtal väckts mot en eller flera misstänkta för dödligt våld, alternativt medhjälp eller anstiftan till dödligt våld. Det näst vanligaste är att någon anhållits eller häktats utan att åtal väckts (37 procent). I mindre än var tionde utredning (9 procent) har det aldrig funnits någon misstänkt. Ungefär lika ovanligt (8 procent) är det att någon misstänkts som aldrig anhållits eller häktats.

Tabell 13. Förekomsten av olika typer av misstänkta i de studerade utredningarna. Andel i procent.

	Andel i procent
Det har aldrig funnits någon misstänkt i utredningen	9
En/flera misstänkta förekommer som ej varit anhållna eller häktade	8
En/flera misstänkta har varit anhållna eller häktade men ej åtalats	37
En/flera misstänkta har avvikit utomlands	2
En/flera misstänkta är under 15 år	0
En/flera misstänkta har avlidit innan rättslig prövning	3
En/flera misstänkta har åtalats för dödligt våld, medhjälp eller anstiftan	41
Summa	100

Ibland svårt att utläsa vilka som misstänkts

I de fall en utredning inte leder till att åtal väcks kan det i vissa utredningar vara svårt att se om någon formellt varit minst skäligen misstänkt i utredningen. I studien redovisas inte misstänkts ålder av denna anledning. Personer kan utredas ganska ingående utan att anges som misstänkta. Personer kan också vara misstänkta i utredningar utan att förhöras. Personer kan även anges som misstänkta i olika beställningar till NFC utan att vara

¹⁶ Om det exempelvis i en utredning finns en person som åtalats, en som varit häktad men aldrig åtalats redovisas utredningen som *En/flera misstänkta har åtalats för dödligt våld, medhjälp eller anstiftan*.

angivna som misstänkta i utredningen i övrigt. Tabell 13 bygger i första hand på uppgifter från frågeformuläret till utredare. I de fall det inte inkommit något formulär har Brå angivit uppgiften utifrån vad som gått att läsa sig till i utredningsmaterialet.

Uppklarade utredningar

I totalt 32 utredningar (28 procent) har minst en person slutgiltigt dömts för dödligt våld, alternativt medhjälp eller anstiftan till dödligt våld, och i ytterligare 12 utredningar (11 procent) har någon åtalats men frikänts. I de fall en gärningsperson avlidit, avvikit utomlands eller inte uppnått straffmyndighetsålder kommer en rättsprocess inte till stånd, men brottet räknas ändå som uppkälat. Som nämnts tidigare används denna definition i internationell forskning (Granath och Sturup 2018, Regoeczi m.fl. 2008). Förutom de 32 utredningar där minst en person dömts, har en misstänkt avlidit i tre utredningar och avvikit utomlands i två. Ingen utredning är uppkälat med hänvisning till att gärningspersonen är under 15 år. Totalt har alltså 37 av de 113 studerade utredningarna klarats upp, vilket motsvarar 33 procent. Exkluderas utredningar där gärningspersoner endast dömts för medhjälp eller anstiftan klaras 23 procent av utredningarna upp.

Till skillnad mot andra typer av dödligt våld är det vanligt med flera inblandade gärningspersoner vid dödligt våld i kriminell miljö. Att en utredning är uppkälat genom att någon dömts innebär alltså inte att alla inblandade dömts och i 15 av de 32 utredningarna där någon dömts förekommer även andra misstänkta som frikänts eller aldrig åtalats. I många fall bör det också finnas en anstiftare bakom brottet som förblir okänd.

Dömda gärningspersoner

Totalt har 55 gärningspersoner dömts i de 32 utredningar som avgjorts i domstol. Medianåldern är 24 år och totalt 6 personer är under 18 år. 33 personer har dömts för det dödliga våldet, ytterligare 20 personer har dömts för medhjälp och 2 personer för anstiftan. I 20 av utredningarna har en gärningsperson dömts, i 5 utredningar vardera har 2 respektive 3 gärningspersoner dömts, och i 2 utredningar har 4 respektive 6 gärningspersoner dömts. Samtliga utom 2 är män. De 2 kvinnorna som ingår har dömts för medhjälp. En dryg tredjedel av de dömda (20 personer) bodde i ett utsatt område vid tiden för brottet. Av de dömda har 3 personer i sin

helhet erkänt gärningen. Ytterligare 12 personer har delvis erkänt och resterande 40 personer har dömts mot sitt nekande.

En gripen inom 12 timmar i en tredjedel av fallen som leder till dom

I nära en tredjedel (31 procent) av utredningarna där någon dömts för brottet har minst en av de dömda gripits inom 12 timmar från att första patrull anlant till brottsplatsen. I hälften av utredningarna har en dömd person gripits inom tre dygn. I en rapport från Polismyndigheten (2022) betonas också att snabba frihetsberövanden av misstänkta personer i ett tidigt skede av utredningen är en framgångsfaktor. En anledning till det kan vara att gärningspersonerna hindras att göra sig av med bevisning.

Jämförelser mellan polisregionerna

I tabell 14 redovisas andelen utredningar där misstänkta anhållits eller häktats men aldrig åtalats, andelen utredningar där någon åtalats, uppdelat efter de tre storstadsregionerna Stockholm, Väst och Syd samt övriga regioner tillsammans. Som redan nämnts är antalet studerade utredningar litet uppdelat på regioner, i synnerhet i region Väst och kategorin övriga regioner.

Tabell 14. Förekomsten av olika typer av misstänkta i de studerade utredningarna i polisregionerna Stockholm, Väst och Syd samt i övriga regioner. Andel i procent.

	Region STHLM (n=42)	Region VÄST (n=16)	Region SYD (n=32)	Storstad Totalt (n=90)	Övriga regioner (n= 17)
Det har aldrig funnits misstänkt/-a i utredningen	10	13	9	10	6
Misstänkt/-a som aldrig anhållits, häktats eller åtalats	5	19	6	8	6
Misstänkt/-a som anhållits eller häktats med aldrig åtalats	40	25	47	40	23
Misstänkt/-a har avvikit utomlands	0	0	3	1	6
Misstänkt/-a är under 15 år	0	0	0	0	0
Misstänkt/-a har avlidit innan rättslig prövning	5	0	3	3	0
Misstänkt/-a åtalade	40	43	32	38	59
Summa	100	100	100	100	100
Frikänd/-a	35	14	20	27	30
Dömd/-a	65	86	80	73	70
Summa	100	100	100	100	100
Upplärade utredningar	29	33	30	30	47

I region Väst är det vanligare med utredningar med misstänkta som aldrig anhållits, häktats eller åtalats jämfört med de andra regionerna, samtidigt som region Väst har den högsta andelen utredningar som leder till åtal bland storstadsregionerna. I region Syd är det i stället vanligare med utredningar där misstänkta anhållits eller häktats men aldrig åtalas. Region Syd har också den lägsta andelen utredningar som leder till åtal. Något som bidrar till detta är att det är vanligare att misstänkta avlidit eller avvikit utomlands i region Syd jämfört med region Väst. Övriga landet har i jämförelse med storstadsregionerna den lägsta andelen utredningar med misstänkta som anhållits eller häktats men aldrig åtalats, och den högsta andelen utredningar som leder till åtal.

Bland utredningar som leder till åtal har region Väst störst andel utredningar som leder till fällande dom och lägst andel har region Stockholm. Ser man till andelen uppklarade utredningar där även misstänkta som avlidit, avvikit utomlands eller inte uppnått straffmyndighetsåldern ingår, är uppklaringen överlag ganska jämn i storstadsregionerna och tydligt högre i övriga landet.

Som tidigare redovisats skiljer sig utredningar från övriga landet i flera avseenden vad gäller icke-diskretionära faktorer, jämfört med storstadsregionerna. Brottsplatsen ligger i ett utsatt område i betydligt mindre utsträckning, medianåldern på brottsoffren är något högre och automatvapen används i mindre utsträckning. I storstadsregionerna anträffas mordvapnet också i mindre utsträckning än i övriga regioner. En mer kvalitativ bedömning efter att ha analyserat utredningarna är också att det i storstadsregionerna i större utsträckning än i övriga regioner rör sig om så kallade förorts- och stadsdelsbaserade grupper, och att det bland sådana grupper är vanligare att brotten är mer planerade, att olika moment i brotts handlingarna i större utsträckning utförs av olika personer och att det även finns en högre grad av forensisk medvetenhet bland gärningspersonerna. Detta förklarar sannolikt en del av skillnaden i uppklarings mellan storstadsregionerna och övriga landet.

Regressionsanalyser för att studera olika omständigheters inverkan på uppklarings

Som nämnts tidigare har logistiska regressionsanalyser gjorts inom ramen för studien för att undersöka i vilken utsträckning olika polisiära åtgärder och andra faktorer påverkar uppklarings. Ett sjuttioal olika variabler har ingått i analyserna (se tabell 17 i bilaga 1). Det rör sig om variabler som tar fasta på

olika karaktäristika för brottsplatsen, hur snabbt det initiala arbetet på brottsplatsen bedrivs och vilka olika åtgärder som genomförs där. Det rör sig även om vilka olika forensiska spår som finns i utredningen, förekomst av vittnen, vilka olika hemliga tvångsmedel som använts, vilka funktioner som funnits i de olika utredningsorganisationerna och liknande.

Som redan nämnts visar bivariata analyser att flera variabler är svagt korrelerade med uppkläringen, vilket tyder på att de har någon slags effekt, även om den inte kvarstår när man kontrollerar för den varians de delar med andra variabler. I tabell 15 redovisas de enda signifikanta resultaten¹⁷ som de multivariata regressionsanalyserna givit – det vill säga resultat som visar på en korrelation med utfallet för den enskilda variabeln som återstår när man kontrollerar för effekten av de övriga variablerna i analysen. Att DNA-spår från gärningspersonen på mordvapnet starkt påverkar sannolikheten att ett ärende ska klaras upp är inte särskilt överraskande. Likaså när det finns ögonvittnen som är bekanta med gärningspersonen då det innebär att personen i fråga identifieras tidigt i utredningen. Oddskvoter under 1 innebär att sambandet är negativt. Det innebär alltså att sannolikheten för uppkläring minskar ju fler förundersökningsledare som lett utredningen. Resultatet framstår som rimligt utifrån att färre förundersökningsledare indikerar stabilitet och kontinuitet i utredningsorganisationen. Samtidigt finns det sannolikt också en tidsfaktor som påverkar genom att ju längre en utredning är ouppklarad, desto större bör risken vara att flera förundersökningsledare varit inblandade.

Det negativa sambandet mellan uppkläring och huruvida underrättelseuppdrag använts i utredningen är svårare att tolka. Sannolikt använder man underrättelseuppdrag i en viss typ av ärenden som har en lägre uppkläring och vars karaktäristika regressionsanalyserna inte fångar upp. Uppkläringen är betydligt lägre bland utredningar där underrättelseuppdrag

¹⁷ En omständighet som påverkat möjligheterna att genomföra analyserna är bristen på variation i vissa variabler. Utredningar av dödligt våld i kriminell miljö är mycket prioriterade och i utredningarna genomför man regelmässigt en stor mängd åtgärder. Att exempelvis hemlig övervakning av elektronisk kommunikation eller att hålla förhör med brottsoffrets anhöriga är bra utredningsåtgärder håller nog de flesta utredare och åklagare med om. Det faktum att åtgärderna används i nära nog samtliga utredningar (98 procent respektive 99 procent) innebär dock att de inte ger genomslag i regressionsanalyserna. En annan omständighet som påverkat möjligheterna att genomföra analyserna är bortfall i vissa variabler. Antalet analyserade utredningar är ganska litet från början och till detta kommer ett bortfall på 20 procent i det frågeformulär som en utredare i varje ärende besvarat.

använts (24 procent) jämfört med utredningar där underrättelseuppslag inte använts (62 procent).

Tabell 15. Relationen mellan olika omständigheter i de studerade utredningarna. Oddskvoter.

Variabel	Oddskvot	p-värde
DNA-spår från gärningspersonen på mordvapen	16,4	0,005
Ögonvittne bekant med gärningspersonen	5,2	0,015
Antal olika förundersökningsledare i utredningen	0,6	0,015
Underrättelseuppslag har använts i utredningen	0,2	0,034
Nagelkerke R ² =0,43		

Vad gäller DNA-spår på mordvapen har regressionsanalyser också gjorts för att se vilka polisiära åtgärder och andra faktorer som hänger ihop med att man hittar mordvapnet i utredningar. Inga sådana samband har dock identifierats.

Som framgår av den tidigare genomgången genomförs en stor mängd utredningsåtgärder i samtliga utredningar. Ett problem i sammanhanget är att det utifrån utredningsmaterialet ofta inte går att värdera kvaliteten på de genomförda åtgärderna. Detta är något som kan ha bidragit till att tydliga resultat från regressionsanalyserna uteblivit.

Jämförelser mellan polisregionerna

I tabell 16 redovisas andelen utredningar där DNA-spår från gärningspersonen anträffats på ett mordvapen, andelen utredningar där ett ögonvittne är bekant med gärningspersonen och andelen utredningar där underrättelseuppslag använts samt medianantalet förundersökningsledare i utredningen, uppdelat efter de tre storstadsregionerna Stockholm, Väst och Syd samt övriga regioner tillsammans. Som redan nämnts är antalet studerade utredningar litet uppdelat på regioner, i synnerhet i region Väst och kategorin övriga regioner.

Tabell 16. Förekomsten av olika omständigheter från regressionsanalysen, i polisregionerna Stockholm, Väst och Syd samt i övriga regioner. Andel i procent (%) eller median (md).

	Region STHLM (n=42)	Region VÄST (n=16)	Region SYD (n=32)	Storstad Totalt (n=90)	Övriga regioner (n= 17)
DNA-spår från gärningspersonen på mordvapen (%)	9	11	3	7	29
Ögonvittne bekant med gärningspersonen (%)	15	27	30	23	25
Antal olika förundersökningsledare i utredningen (md)	3	2	3,5	3	2
Underrättelseuppslag har använts i utredningen (%)	92	67	92	88	73

Tabellen visar att i övriga regioner jämfört med storstadsregioner är det mycket vanligare att DNA-spår anträffas på ett mordvapen, att det är något vanligare att det finns ögonvittnen som är bekanta med gärningspersonen, att ett något färre antal förundersökningsledare har lett utredningen och att underrättelseuppslag har använts i mindre utsträckning.

Utredningsarbetet ur ett framåtblickande perspektiv

Som tidigare beskrivits i rapporten kan det vara svårt att vid en genomgång av utredningsmaterialet fånga samtliga faktorer som kan påverka utredningarna, och var det kan finnas utvecklingsbehov. Utifrån vad som har framkommit i intervjuerna med utredare och åklagare presenteras i detta kapitel olika aspekter av deras arbete som de själva anser behöver utvecklas för att de ska ha en möjlighet att nå en högre upplösning av dödligt våld i kriminell miljö.

Brist på utbildade kompetenta utredare med erfarenhet av brottstypen

Få av de intervjuade är helt nöjda med den förmåga som de själva har att utreda dödligt våld i den kriminella miljön. Det kan tyckas vara självklart att det ska finnas såväl utbildning och kompetens bland de som arbetar med utredningar av dödligt våld i kriminell miljö men av olika skäl är det inte alltid fallet.

Behov av utbildning och kompetensutveckling

Genomgående i intervjuerna återkommer utredarna till att det behövs fler utredare som är utbildade i utredning av grova våldsbrott. Att utbildning bland utredarna är en faktor som kan leda till högre upplösning när det gäller dödligt våld i kriminell miljö framgår också av tidigare forskning (Carter och Carter 2015). Samtidigt menar flera av de intervjuade åklagarna och utredarna att det först och främst handlar om att höja lägstanivån bland dem som ingår i utredningsorganisationerna.

Utredarna uppger även att Polismyndigheten inte har utbildat utredare i den takt som behövs för att möta dagens behov och att viss utbildning helt saknas. Någon uppger till exempel att det behövs en mer avancerad utbildning för utredare som arbetat på en grov brottsenhet i något år eftersom dessa behöver mer kunskap än vad en grundutbildning kan ge. Flera utredare påtalar även att det behövs utbildning i avancerad förhörsteknik som exempelvis fokuserar på förtroendeskapande samtalstekniker och förhör som bygger på information från hemliga tvångsmedel.

Nära besläktat med utbildning är kompetensutveckling. I intervjuerna med utredare framkommer att det finns ett behov av en ökad kunskap kring bevisvärdering. Flera av utredarna uttrycker att det är värdefullt när någon från utredningen kan sitta med vid huvudförhandlingen eller ta sig tid att analysera domar i efterhand för att lära sig hur resultatet av det arbetet som utförts i utredningen värderas i rätten och genomföra ärendesammanställningar. De sistnämnda är av vikt inte minst för att öka möjligheten att kontrollera utredningarnas kvalitet. En av intervjupersonerna uppger att insynen är nödvändig och att det måste kunna gå att följa upp vad som gjorts i utredningarna, då brotten är allvarliga och utredningarna stora och kostsamma.

Erfarenhet och kompetens behöver i högre utsträckning finnas i utredningsorganisationerna

Erfarenhet och kompetens beskrivs, såväl i intervjuerna med åklagare och utredare som i tidigare forskning (Carter och Carter 2015), som viktiga faktorer bland personal som ingår i en utredningsorganisation. De intervjuade utredarna uttrycker även behovet av att utredningsorganisationer som tillsätts blir väl resurssatta så långt ärendet kräver, med god kompetens och erfarenhet, särskilt för de som innehar centrala funktioner (inklusive åklagaren). Att ha erfarenhet uppges också vara nödvändigt för att kunna fatta rätt beslut om vilken riktning en utredning bör ta. Det gäller även för förmågan att analysera utredningsmaterialet och identifiera vad utredningen har för bevisning, vilka luckor som finns och vad som krävs för att täppa till dem. Erfarenhet behövs också för att veta när det inte längre finns förutsättningar att aktivt driva en utredning vidare.

Det framkommer i intervjuerna med utredare från framförallt storstäderna att det ofta är oerfaren personal som ingår i den särskilda utredningsorganisationen. De som lånas in till utredningsorganisationerna från andra enheter än grova brott beskrivs ofta ha ett stort engagemang, men bristen på kunskap och erfarenhet innebär att mycket av de mer erfarna medarbetarnas tid går åt till att stötta och handleda, när det egentligen krävs att all personal i utredningsorganisationen är självgående.

I storstäderna menar de intervjuade utredarna att det höga ärendeinflödet utgör orsaken till att det finns oerfarna utredare i utredningsorganisationerna. De uppger även att brister i erfarenhet och kompetens innebär att det saknas bra grundförutsättningar för att klara upp

brotten. I mindre polisområden där dödligt våld i kriminell miljö är ovanligt är det i stället det låga inflödet av ärenden som, enligt de intervjuade, förklarar bristen på erfaren personal.

Personlig lämplighet och ett prestigelöst arbetssätt

Dödligt våld i kriminell miljö är svårt att utreda och flera intervjupersoner menar att det inte är vem som helst som klarar av att aktivt leda en särskild utredningsorganisation eller arbeta med den är typen av utredningsarbete. Därutöver uppger de även att det krävs en viss fallenhet för arbetet, då utredningar av dödligt våld i kriminell miljö skiljer sig från utredningar av annat dödligt våld. Exempel som ges är att utredningsledaren behöver trivas i det ”inledande kaos” där utredningsledaren måste kunna leda utredningen i ett komplext skeende och med många simultana arbetsuppgifter. I en sådan situation måste utredningsgruppen arbeta offensivt och vara bekväm med att fatta snabba beslut som kan påverka utredningen längre fram.

Såväl utredare som åklagare lyfter fram att en prestigelös kultur och god laganda är viktigt för kvaliteten på arbetet, och att utredningsledaren har en central roll i att åstadkomma detta. Intervjupersonerna menar att både utredningsledare och de som besitter centrala funktioner behöver ha förmågan att skapa en prestigelös arbetskultur och ett engagemang hos arbetsgruppen samt tillse att de som ingår i utredningsorganisationen känner sig trygga och vågar lyfta saker som är av intresse för utredningen. Ett aktivt ledarskap och en öppenhet för nya idéer beskrivs även i forskningen vara faktorer som har betydelse för en högre uppkläring (Carter och Carter 2015).

Flera intervjuade beskriver även vikten av att ha rätt person för arbetet. Det innebär till exempel att de funktionerna som ska ingå i en utredningsorganisation behöver besättas med personer som stimuleras och engageras av uppgiften. Det handlar med andra ord om att utnyttja den utredningsresurs som finns på det mest effektiva sättet.

Att behålla kompetens är nödvändigt

Mot bakgrund av att många intervjuade pekar på brister i erfarenhet och kompetens bland utredare blir det också viktigt att behålla den kompetens som redan finns inom enheter som utreder grova våldsbrott. I intervjuerna framkommer att Polismyndigheten har utmaningar i detta avseende. Det handlar till exempel om att utredare antingen slutar helt eller byter arbetsuppgifter för att de upplever att de inte ges tillräckliga förutsättningar att göra ett bra arbete. Detta uttrycks av intervjuade från såväl storstäder

som mellanstora städer. Även åklagarna uttrycker att de har utmaningar i att behålla kompetent personal på grund av den höga arbetsbelastningen.

Uthållighet i utredningsorganisationen är viktigt

Något som lyfts av både intervjuade åklagare och utredare är behovet av att få arbeta i fred med ett och samma ärende, över en längre tid och i samma grupp. Detta uppges vara viktigt för att inte riskera att förlora information när personer lämnar utredningsgruppen. Flera utredare och åklagare anser att det finns ett behov av en ökad uthållighet i utredningsorganisationerna generellt. Med det menar de att en utredningsgrupp behöver få arbeta med en utredning så länge som det behövs i stället för att resurser behöver flyttas till nya utredningar efterhand, när nya brott sker.

Specialiserade utredningsgrupper

Flera utredare uttrycker ett önskemål om att ha specialiserade enheter som endast utreder dödligt våld i kriminell miljö. Med specialisering finns möjligheten att lära sig väsentlig kunskap för utredningsorganisationen, så som personkännedom, konflikter i miljöerna, de kriminella nätverkens arbetssätt (brottsupplägg, samarbeten med mera). Genom upprepat arbete med brottstypen kommer också både erfarenhet och kompetens kring hur utredningarna bäst kan bedrivas. Därmed behöver inte utredningsorganisationerna vara organisationer som handleder och ”lär ut” i lika hög utsträckning som i dag.

Eftersom även personlig lämplighet beskrivs vara av vikt för utredningarna menar flera utredare att de som söker arbete på en sådan enhet med specialinriktning skulle behöva ha påvisad erfarenhet och kompetens som kan kopplas till arbetet med utredningar av dödligt våld i kriminell miljö. Utredarna beskriver även att en sådan enhet av utredningsskäl behöver knyta viktiga specialistfunktioner till sig, exempelvis skickliga operativa analytiker, kriminaltekniker med flera.

Specialiserade enheter uppges emellertid inte vara ett behov i samtliga regioner, utan kanske mest är något att begrunda i de tre storstäderna. I polisområden med mindre eller mellanstora städer kan det i stället vara mer lämpligt med en sektion som hanterar grova brott och som har egna spaningsgrupper. Sektionen behöver då utredare med kompetens och utbildning i Pug-metodiken och som vet vilken funktion de ska inneha vid ett fall av dödligt våld i kriminell miljö.

Utökat samarbete nödvändigt

Löpande genom intervjuerna har olika former av samarbete lyfts som en avgörande faktor för att nå uppklaring i vissa fall, och om inte avgörande så åtminstone viktigt för utredningarnas kvalitet. Även här tycks Polismyndigheten ha utmaningar och det handlar om både interna och externa samarbeten. Det kan till exempel handla om att utredningsgruppen har svårt att få hjälp av andra grenar inom polisen, att de har svårt att samarbeta inom utredningsgruppen eller att åklagaren och utredningsledaren hos polisen har svårt att enas om utredningens inriktning.

Samarbetet med NFC behöver förstärkas genom en utökad dialog

I utredningar av dödligt våld i kriminell miljö blir den tekniska bevisningen mycket viktig, inte minst för att det ofta saknas annan bevisning (som exempelvis ögonvittnen). Många intervjuade menar att det ofta är avgörande att det finns teknisk bevisning i ett ärende (även om sådan bevisning sällan ensamt kan bära en utredning). Detta innebär att samarbetet mellan beställaren i utredningsorganisationen och NFC blir mycket viktigt, och att ha en god dialog med NFC beskrivs av samtliga utredare och några åklagare som en framgångsfaktor för utredningar av dödligt våld i kriminell miljö. Även från NFC:s sida uppger man att dialog med beställaren är en viktig förutsättning för deras arbete.

Av intervjuerna med utredare och representanten från NFC framträder bilden av att det finns en kommunikationsbrist som riskerar att påverka utredningarna negativt. Flera utredare uttrycker en osäkerhet kring främst DNA-analyser, och att de ofta inte vet var och hur många prover som tas från olika föremål eller om alla de undersökningar som kan genomföras på ett inskickat beslag har gjorts. Utredarnas osäkerhet förstärks också av att flera antingen har egna erfarenheter av, eller har hört om, utredningar där omtag på DNA-analyser givit en träff som har varit väsentlig för utredningen. Det kan exempelvis handla om att fler ställen på föremålet undersökts eller att en annan testmetod prövats. När ett sådant resultat inte kan ges vid första begäran om en DNA-undersökning skapar det en osäkerhet hos utredarna.

Enligt en tidigare Brå-studie av Polismyndighetens forensiska verksamhet finns det en bristande forensisk förståelse inom utredningsverksamheten, och beställarkompetensen inom utredningsverksamheten varierar. Studien visar bland annat att det är vanligt att beställningar om forensiska undersökningar

har brister, även om kvaliteten på beställningarna har förbättrats under de senaste åren (Brå 2023). Även tidigare granskningar från Statskontoret (2016) och Riksrevisionen (2017) har visat att beställningar till NFC ofta är ofullständiga. Enligt Brås studie upplever även utförare på NFC att beställningar kan vara ogenomtänkta och sakna ett tydligt syfte.

Intervjuerna med utredare visar dock att osäkerheten bland utredare inte är lika stor överallt och att den gemensamma nämnaren bland dem som upplever en större trygghet är kommunikation med NFC. En utredare menar att det så gott som alltid finns någon (ofta en generalist) från NFC med på ärendemöten. Detta uppges skapa en bättre förståelse för ärendet och dess utveckling. Utöver att sådana möten också uppges bidra till ett ökat engagemang hos generalisten från NFC, möjliggör kunskapsöverföringen också att generalisten kan komma med mer riktade förslag på andra typer av undersökningar som kan vara viktiga att genomföra. En del av NFC:s roll är att vara uppdaterad och påläst kring det kriminaltekniska fältets utveckling och vidarebefordra den kunskapen.¹⁸ Ärendemötena kan även vara ett sätt för utredningsledningen att förvissa sig om att specifika beslag undersökts, att minska antalet onödiga beställningar och att diskutera prioriteringsordningen av föremål för undersökning. I den tidigare Brå-studien av den forensiska verksamheten (Brå 2023) betonas också att den forensiska verksamheten inte bara bistår med undersökningar utan även har en viktig roll i att stötta utredningen med forensisk kompetens.

Väntetider behöver kortas för att inte riskera tidskritisk bevisning

Utredarna uppger även att det hade varit önskvärt om de kunde få snabbare svar på olika analyser eftersom långa väntetider kan medföra att viktig tidskritisk information går förlorad. Det kan exempelvis gälla information från telefonoperatörer som inte längre finns att hämta när resultatet från en analys väl inkommer. Långa väntetider medför ofta också att polisen behöver driva en utredning så brett som möjligt, medan ett snabbt analysresultat kan innebära att utredningen tidigare kan koncentreras i en särskild riktning. Representanten för NFC som intervjuats uppger att de är medvetna om vikten av att leverera snabba resultat och att de arbetar med olika metoder

¹⁸ Kunskapen kan vidarebefordras på flera sätt än genom generalisten, till exempel genom analytikern som redovisar analysresultaten eller genom forensiska stationer; en funktion som infördes 2021 och som planeras finnas i samtliga polisområden. Tanken med verksamheten är att beställningar som utredare gör ska passera dessa forensiska stationer innan de skickas till NFC.

och projekt för att kunna korta ned olika väntetider och lämna preliminära resultat tidigare i processen.

Enligt den tidigare Brå-studien av den forensiska verksamheten (Brå 2023) har dock handläggningstiden i ärenden rörande mord inte minskat under åren 2017–2021.

Samarbetet med underrättelseverksamheten kan utvecklas

Det framkommer i intervjuerna att flera samarbeten behöver utvecklas. En sådan är underrättelseverksamheten. Ett nära samarbete med underrättelseverksamheten beskrivs vara viktigt i utredningar som rör kriminella nätverk, framförallt för att informationen kan användas för att hitta en riktning för utredningen eller för att bygga upp misstankar och säkra tidskritisk information. Även i tidigare forskning (se exempelvis Wellford m.fl. 2019) uppges att ett starkt stöd från underrättelseanalyser har en positiv betydelse för utredningar av dödligt våld i kriminell miljö.

I intervjuerna med utredarna framkommer att det kan vara svårt för utredningsorganisationerna att få användbar information från underrättelseverksamheten. Polismyndighetens egna rapporter visar på samma problematik (Polismyndigheten 2020a, 2020b). Problemet bottenar bland annat i en osäkerhet från underrättelseverksamhetens sida kring vilken och hur mycket information som de får lämna till en utredning, och osäkerheten leder till att personliga kontakter blir viktiga för hur mycket information som delas mellan utredningsgrupperna och underrättelseverksamheten. För att överkomma problemen med informationsdelning uppger några av utredarna att de har möten där de kan ställa frågor till underrättelseverksamheten och dela med sig av information. En sådan kontaktyta efterfrågas av flera utredare där den typen av samarbete saknas i dag. Som Polismyndigheten själva identifierat (Polismyndigheten 2020b) behövs en närmare granskning av hur samarbetet kan bli bättre och mer likartat mellan de olika verksamheterna.

Åklagaren behöver vara involverad tidigt i utredningen

Samtliga intervjuade, såväl utredare som åklagare, anser att det av flera skäl är bra när det tidigt finns en åklagare knuten till utredningen. Dels bygger det offensiva utredningsarbetet som många förespråkar på att olika beslut fattas snabbt, vilket kräver att en åklagare är påläst och insatt i ärendet. Dels leder utredningarna ofta snabbt till ett mycket omfattande material som blir

svårt att överblicka för någon som kommer in senare i utredningen. Informationsöverföringen blir mycket mer effektiv om åklagarna tidigt i utredningen kan närvara vid ärendemöten eftersom de annars riskerar att missa information som kan påverka deras beslutsfattande.

Ökad användning och uppdatering av teknik

För att i högre utsträckning kunna klara upp brotten beskriver flera utredare att de skulle behöva ha tillgång till tekniska hjälpmedel av olika slag. Viss utrustning finns redan i dag inom polisen, men inte i den utsträckning att den kan täcka de behov som finns. Det kan till exempel handla om särskild utrustning för att skydda telefoner från att raderas på distans, tillgång till drönare för att filma brottsplatser eller söka efter vapen i direkt anslutning till brottet eller tillgång till andra tekniska hjälpmedel som underlättar det dagliga arbetet (exempelvis transkriberingsprogram för förhör, AI-teknologi med mera).

Något som nästan samtliga intervjuade lyfter fram som en förutsättning för att klara upp brotten är behovet av fler övervakningskameror. De intervjuade menar att film som visar brottshändelsen eller som kan knyta involverade personer till brottsplatsen eller brottshändelsen underlättar genom att den minskar hotbilden gentemot vittnen och är en framgångsfaktor i rättsliga sammanhang. Film kan också förbättra utredningsläget och utredningens robusthet. Såväl åklagare som utredare menar att fler kameror skulle innebära tydliga vinster för utredningen av just den här typen av ärenden. Som ett gott exempel tas ofta Storbritannien upp när det gäller hur kameror kan användas i utredningssyfte.

Ytterligare något som lyfts av utredare är hur viktigt det är att få tillgång till kommunikationen mellan de inblandade vid den här typen av brottslighet då brotten ofta planeras och genomförs av flera personer. Utredarna uttrycker samtidigt att förmågan inom Polismyndigheten att ta sig in i mobiltelefoner och tillägna sig information som finns i dem inte är tillräcklig i dag, och att den kunskap som finns kan vara ganska lokal och personbunden. Flera intervjupersoner efterlyser en central funktion inom Polismyndigheten som har till uppgift att analysera mobiltelefoner och andra digitala kommunikationsmedel samt hålla sig à jour med den tekniska utvecklingen på området.

Bättre skydd och andra motiverande åtgärder för vittnen

I stort sett samtliga intervjuade personer upplever att det finns en stark tystnadskultur, framför allt bland dem som själva befinner sig i den kriminella miljön. Samtidigt beskriver de att ett vittne som kan peka ut de inblandade personerna ökar sannolikheten för upplösning, vilket också framgår av Brås genomgång av utredningar. Några utredare uppfattar därför att ett förstärkt skydd för vittnen, både under och efter utredningsprocessen och domstolsförhandlingarna, skulle kunna få fler att känna sig trygga med att både medverka i utredningen och vittna. Att sitta ensam i rättsalen och peka ut någon som har ett stort våldskapital och som kanske kommer att frikännas, menar intervjupersonerna är en skrämmande upplevelse. När det gäller domstolsförhandlingen uttrycker flera utredare att det finns mycket som går att göra även utan att införa anonyma vittnen. Exempel på sådana är att låta vittnen avge vittnesmål via videolänk från en annan domstol för att slippa möta den tilltalade, att starkare sekretess börjar gälla kring vittnens personuppgifter eller att begränsa möjligheten för allmänheten att ta del av förundersökningsprotokoll innan huvudförhandlingen påbörjats. Ytterligare ett led i att skydda vittnen är att utveckla personskyddsverksamhetens metoder. Några av utredarna uppger att Polismyndigheten behöver utveckla nya metoder för att arbeta med personskydd även för personer med en mer komplex hotbild.

Här kan nämnas att det under 2022 tillkommit flera lagändringar med syfte att såväl skydda vittnen som att få fler personer från kriminella nätverk att samarbeta med rättsväsendet. De nya lagändringarna innebär bland annat att den som medverkar i utredningen av någon annans brott själv ska kunna få ett lindrigare straff. Även strängare straff för övergrepp i rättsak, grova fall av mened och skyddande av brottsling har införts (SFS: 2022:791–793).

Att åberopa tystnadskulturen kan vara kontraproduktivt

Flera utredare uttrycker att det är ett problem att personer inte vill eller vågar vittna i utredningar av dödligt våld i kriminell miljö. Samtidigt menar de att det kan vara kontraproduktivt när företrädare för polisen i media och i andra sammanhang ofta ger bilden av att ingen vågar vittna. Trots allt finns det personer som vågar träda fram och berätta om olika iakttagelser de gjort och att upprepa att ingen vågar riskera att till slut bli en självuppfyllande profetia. Någon av de intervjuade menar också att tystnadskulturen har blivit en enkel ursäkt för den låga upplösningen. Brås genomgång av utredningar visar också att det finns vittnen som medverkar i majoriteten av de studerade

utredningarna. I sammanhanget är det viktigt att lyfta fram att vittnesmål sällan leder till att gärningspersonen identifieras. Även om gärningspersonen inte skulle bära maskering (vilket den ofta gör) krävs det ändå att ögonvittnet känner till vem personen i fråga är. Ett bra signalement är såklart värdefullt i sammanhanget, men ändå långt ifrån en identifierad gärningsperson.

Att göra polisen mer tillgänglig för vittnen är därutöver en viktig faktor för att få vittnesmål. En intervjuperson menar att polisen sänder ut fel signaler när de inte finns med som ett naturligt inslag i områden där brotten begås utan endast visar sig i samband med att en skjutning skett, för att sedan åka därifrån igen. Detta uppges inte ge några goda förutsättningar för att bygga ett förtroende mellan polis och medborgare. Enligt intervjuade utgör också de långa svarstiderna till 114 14, bristen på flerspråkighet i den röststyrda telefonsjälsten och avsaknaden av tolkar vid dörrknackningsförhör ytterligare hinder för personer att lämna eventuella vittnesmål eller tips.

Referenser

Armstrong J., Plecas D. och Cohen I. M. (2013). *The value of resources in solving homicides: The difference between gang related and non-gang related cases*. University of the Fraser Valley, Centre for public safety and criminal justice research.

Braga, A.A., Turchan, B. och Barao, L. The Influence of Investigative Resources on Homicide Clearances. *Journal of Quantitative Criminology* 35, 337–364 (2019).

Braga (2021). *Improving Police Clearance Rates of Shootings: A Review of the Evidence*. Manhattan Institute.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2019) *Dödligt våld i Sverige 1990–2017 Omfattning, utveckling och karaktär*. Rapport 2019:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2020). *Dödligt våld i den kriminella miljön 2005–2017*. Rapport 2020:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2021). *Konstaterade fall av dödligt våld. En granskning av anmält dödligt våld 2021*. Kriminalstatistik. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2023). *Polisens forensiska verksamhet. Delredovisning. Utvärdering av satsningen på 10 000 fler polisanställda*. Rapport 2023:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brunson R. K. och Wade B. A. (2019). “Oh hell no, we don’t talk to police”: Insights on the lack of cooperation in police investigations of urban gun violence. *Criminology and Public Policy*. 2019;18:623–648.

Carter, D. L. och Carter, J. G. (2016). Effective Police Homicide Investigations: Evidence From Seven Cities With High Clearance Rates. *Homicide Studies*, 20 (2), 150–176.

Granath, S. och Sturup, J. (2018). Homicide clearance in Sweden 1990–2013 with special reference to firearm-perpetrated homicides. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*. Vol 19, 2018, Issue 1.

Hawk S. R., Dabney D. A. och Teasdale B. (2020). Reconsidering Homicide Clearance Research: The Utility of Multifaceted Data Collection Approaches. *Homicide Studies* 1–25.

Liem, M., Suonpää, K., Lehti, M., Kivivuori, J., Granath, S., Walser, S. och Killias, M. (2019). Homicide clearance in Western Europe. *European Journal of Criminology*, 16(1), 81–101.

Ousey G. C., och Lee M. R. (2010). To Know the Unknown: The Decline in Homicide Clearance Rates, 1980–2000. *Criminal Justice Review* 35 (2) 141–158.

Paré, P.-P., Felson, R. B. och Ouimet, M. (2007). Community Variation in Crime Clearance: A Multilevel Analysis with Comments on Assessing Police Performance. *Journal of Quantitative Criminology*, 23(3), 243–258.

Polismyndigheten (2020a): Delrapport PNK Polismyndigheten nationella operativa avdelningen (UC väst). Polisens nationella kunskapsplattform för grovt våld i kriminella miljöer – delrapport (2020).

Polismyndigheten. (2020b) Effektivare utreningsåtgärder mot grova våldsbrott i kriminella miljöer. Polisens nationella kunskapsplattform för grova våldsbrott i kriminella miljöer.

Polismyndigheten (2022). *Projekt Omvänd bedömning – framgångsfaktorer och fallgropar i domar avseende mord genom skjutvapenvåld, som begåtts på offentlig plats och haft koppling till kriminell miljö*. Nationella operativa avdelningen, Operativt verksamhetsstöd. Diarienumr A051.653/2021, saknr 429.

Polismyndigheten (2022). *Granskning av polisens arbete i utsatta områden*. Internrevisionen. Diarienumr A699.480/2021, saknr 977.

Regoeczi, W., Jarvis, J. och Riedel, M. (2008). ”Clearing murders: Is it about time?” *Journal of Research in Crime and Delinquency* 45;2:142–162.

Regoeczi W. C. och Parvis J. P. (2013). Beyond the Social Production of Homicide Rates: Extending Social Disorganization Theory to Explain Homicide Case Outcomes. *Justice Quarterly*. Vol. 30, No. 6, 983–1014.

Riksrevisionen, RiR (2017) *Från spår till bevis – polisens forensiska organisation*. RiR 2017:16 Stockholm: Riksrevisionen.

Statskontoret (2016) *Häktnings-tider och forensiska undersökningar – Förslag till en snabbare forensisk process*. Rapport 2016:2.

Sturup, J., Karlberg, D. och Kristiansson, M. (2015). Unsolved homicides in Sweden: A population-based study of 264 homicides. *Forensic science international*, 257, 106–113.

Wellford C. F., Lum C., Scott T., Vovak H. och Scherer J. A. (2019) Clearing homicides. Role of organizational, case, and investigative dimensions. *Criminology and Public Policy*, Vol. 18 Issue. 3.

Bilaga 1

Bivariata korrelationer (Pearson) mellan olika variabler och uppkläring.

Tabell 17.

Variabel	Pearson	p-värde	N
Brottet skett under vintermånad	0,022	0,815	113
Brottet skett under vårmånad	0,109	0,252	113
Brottet skett under sommarmånad	0,022	0,819	113
Brottet skett under höstmånad	-0,138	0,144	113
Tid (minuter) mellan brottstidpunkt och larmtidpunkt	-0,051	0,607	105
Tid (minuter) mellan larmtidpunkt och första patrull på brottsplatsen (fpp)	0,201	0,033	113
Tid (minuter) mellan larmtidpunkt och inledd förundersökning	0,07	0,479	104
Tid (minuter) mellan fpp och att åklagare informeras	-0,142	0,199	84
Brottsplatsen i storstadsområde	-0,095	0,314	113
Brottsplatsen utomhus	-0,103	0,278	113
Brottsplatsen i utsatt område enligt Polismyndighetens definition	-0,054	0,567	113
Patrull dokumenterar brottsplatsen initialt	0,006	0,953	112
Vapenhund på brottsplatsen	0,057	0,55	112
Brottsplatsundersöknings-hund på brottsplatsen	-0,01	0,914	112
Tid (minuter) mellan fpp och brottsplatsundersökning inleds	0,142	0,142	109
Antal kriminaltekniker som undersöker brottsplatsen	0,084	0,379	111
Spårsäkring har skett på brottsoffrets (bo) kropp	-0,066	0,488	112
Tid (minuter) mellan fpp och inledd dörrknackning	-0,073	0,452	108
Ögonvittnen obekanta med både gärningsperson (gp) och bo finns	0,03	0,773	96
Ögonvittnen bekanta endast med bo finns	0,051	0,621	96
Ögonvittnen bekanta med gp finns	0,245	0,016	96
Andra vittnen till brottet än ögonvittnen finns	-0,001	0,99	97
Mordvapnet återfunnet	0,19	0,045	112
DNA-spår från misstänkt (mt)/gp på brottsplatsen	0,121	0,201	113
DNA-spår från mt/gp på mordvapen	0,372	0	113
Antal veckor svarstid DNA	-0,050	0,629	95
Fingeravtryck från mt/gp på brottsplatsen	0,003	0,975	113
Fingeravtryck från mt/gp på mordvapen	0,135	0,153	113
Antal veckor svarstid fingeravtryck	-0,007	0,963	50
Antal veckor svarstid skjutvapen	-0,121	0,215	107

Variabel	Pearson	p-värde	N
Förundersökningen har bedrivits på regional utredningsenhet (RUE)	-0,043	0,689	90
Förundersökningen har bedrivits enligt Pug?	-0,058	0,585	90
Tid (timmar) för att upprätta utredningsorganisationen	0,029	0,802	77
En särskild bildanalysgrupp har knutits till utredningen	0,006	0,959	90
Underrättelseuppslag har använts i utredningen	-0,281	0,008	89
Informationsverksamhet/källdrivning har använts i utredningen	-0,107	0,317	90
Samordning med andra utredningar med gemensamma beröringspunkter	0,043	0,689	90
Antal förundersökningsledare som lett utredningen	-0,244	0,021	89
Brotts handlingen finns fångad på film	-0,033	0,725	113
Tid (minuter) från fpp till husrannsakan hos bo	-0,107	0,318	90
Hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation har använts i utredningen	-0,045	0,669	93
Hemlig övervakning av elektronisk kommunikation har använts i utredningen	-0,064	0,54	93
Hemlig kameraövervakning har använts i utredningen	0,027	0,797	93
Hemlig rumsavlyssning har använts i utredningen	-0,095	0,364	93
Förhör har hållits med bo:s anhöriga och vänner.	0,068	0,492	105
Indikationer på fler än en inblandad gp finns	-0,007	0,941	113
Områdestyp för brottsplatsen enligt Delmos indelning.	0,075	0,429	113
Socioekonomiskt index för brottsplatsens RegSO enligt Delmos	0,032	0,735	113
Polisregion storstad (Stockholm, Väst, Syd)	-0,128	0,175	113
Chef förhörsenhet i utredningsorganisationen	-0,046	0,67	87
Förhørsledare i utredningsorganisationen	0,018	0,868	87
Family Liaison Officer i utredningsorganisationen	-0,062	0,571	87
Handläggare i utredningsorganisationen	0,048	0,661	87
Chef yttre spaningsenhet i utredningsorganisationen	0,195	0,07	87
Yttre spaningspersonal i utredningsorganisationen	0,152	0,159	87
Chef inre enhet i utredningsorganisationen	0,057	0,602	87
Inre spaningspersonal i utredningsorganisationen	0,027	0,803	87
FU-registrator/-registerförare i utredningsorganisationen	-0,158	0,145	87
Kontaktperson mot underrättelseverksamheten i utredningsorganisationen	0,072	0,508	87
Operativ analytiker i utredningsorganisationen	0,052	0,63	87
Tipsmottagare i utredningsorganisationen	0,177	0,1	87
Beslagsansvarig i utredningsorganisationen	-0,027	0,803	87
Internetinhämtare i utredningsorganisationen	-0,018	0,869	87
Finansiell utredare i utredningsorganisationen	0,02	0,852	87
Ansvarig för hemliga tvångsmedel i utredningsorganisationen	0,168	0,119	87
Skrivcentral/administrativt stöd i utredningsorganisationen	0,214	0,046	87

Variabel	Pearson	p-värde	N
Brottsplatskoordinator i utredningsorganisationen	0,24	0,025	87
Ansvarig kriminaltekniker i utredningsorganisationen	-0,035	0,751	87
Generalist från NFC i utredningsorganisationen	0,28	0,009	87
IT-forensiker i utredningsorganisationen	0,01	0,924	87
Grundläggande funktioner i utredningsorganisationen	-0,041	0,71	87
Antal bemannade funktioner i utredningsorganisationen	0,165	0,128	87
Spårsäkring har skett på bo:s kropp	-0,066	0,488	112

Fpp=första patrull på brottsplatsen, bo=brottsoffer, gp=gärningsperson, mt=misstänkt

Under de senaste tio åren har det i Sverige skett en kraftig ökning av det dödliga våldet i kriminell miljö. Sådant dödligt våld är betydligt svårare att utreda, och såväl svensk som utländsk forskning visar att uppkläringen av dödligt våld i kriminell miljö är betydligt lägre än för andra typer av dödligt våld.

Mot bakgrund av detta har Brå valt att studera hur polisen utreder dödligt våld i kriminell miljö. I studien beskrivs brottshändelsernas karaktär, vilka olika utredningsåtgärder som polisen genomför, hur de olika utredningsorganisationerna ser ut och om det finns några utredningsåtgärder som särskilt påverkar uppkläringen.

Rapporten vänder sig i första hand till den utredande verksamheten inom Polismyndigheten, men även till övriga aktörer inom rättsväsendet och andra med ett intresse i frågan.

Brottsförebyggande rådet/National Council for Crime Prevention

Box 1386/Tegnérsgatan 23, SE-111 93 STOCKHOLM

Tel +46 (0) 8 527 58 400, info@bra.se, www.bra.se

urn:nbn:se:bra-1102